

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Poznámky k přípravě na chráněné bydlení
klientů s mentální retardací v Centru
pobytových a ambulantních sociálních služeb
Bobelovka

Vypracovala: Tereza Staníková

Vedoucí práce: PaedDr. Helena Havlisová, Ph.D.

České Budějovice 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Jindřichův Hradec, 14. března 2014

.....
Tereza Staníková

Poděkování

Děkuji paní PaedDr. Heleně Havlisové, Ph.D. za vedení této práce, za cenné rady, hodnotné informace, za její ochotu, vstřícnost a věnovaný čas. Dále děkuji svým kolegům, přátelům a rodině, že mi při psaní práce poskytovali neustálou podporu.

Bibliografický záznam

STANÍKOVÁ, Tereza. *Poznámky k přípravě na chráněné bydlení klientů s mentální retardací v Centru pobytových a ambulantních sociálních služeb Bobelovka*. České Budějovice, 2014. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky a psychologie.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá přípravou klientů s mentální retardací na přechod do chráněného bydlení. V teoretické části práce vymezují pojem mentální retardace, klasifikují jednotlivé stupně mentálního postižení a přibližují společenské aspekty tohoto handicapu. Popisují systém sociální péče v České republice a dále se zaměřují na otázku chráněného bydlení – vymezují tento pojem, popisují typy bydlení, cíle a finanční stránku této služby. V závěru teoretické části představují Centrum pobytových a ambulantních sociálních služeb Bobelovka. V praktické části mapují zkušenosti CPASS Bobelovka s přípravou klientů na chráněné bydlení. Provádím kvalitativní výzkum, jehož cílem je zjistit, zda lze klienty s mentální retardací na přechod do chráněného bydlení připravit a jaké podmínky je třeba pro tuto přípravu vytvořit. Na konci praktické části předkládám shrnutí výzkumného šetření a interpretaci výsledků.

Klíčová slova: mentální postižení, sociální služby, chráněné bydlení, CPASS Bobelovka.

Abstract

Theme of the bachelor's thesis is preparation of clients with intellectual disability for transition to sheltered housing. Theoretical part of the thesis defines the term of intellectual disability (mental retardation), classifies degrees of intellectual disability and delineates social aspects of such handicap. I describe the system of social welfare in the Czech Republic and further I focus on sheltered housing issue – I define the term, characterize types of sheltered housing, purpose of sheltered housing and financial circumstances of this service. At the end of theoretical part facility „Centrum pobytových a ambulantních sociálních služeb Bobelovka“ is introduced. In practical part experiences of CPASS Bobelovka with clients' preparation for sheltered housing are mapped. I do qualitative research to find out, if there is any possibility to prepare intellectually disabled clients for transition to sheltered housing and which conditions have to be assured for the preparation. Research summary and results interpretation are presented at the end of practical part.

Key words: intellectual disability, mental retardation, social services, sheltered housing, CPASS Bobelovka.

OBSAH

ÚVOD	7
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 Mentální postižení	9
1.1 Vymezení pojmu mentální postižení	9
1.2 Čím se vyznačuje člověk s mentálním postižením	10
1.3 Role opatrovníka u lidí s mentálním postižením	11
2 Klasifikace mentálního postižení	12
3 Dospělý člověk s mentálním postižením	16
3.1 Emocionální vývoj	16
3.2 Specifika mentálního postižení v dospělosti	17
4 Sociální péče o lidi s mentálním postižením	18
4.1 Vývoj sociální péče v ČR po roce 1989	18
4.2 Ústavní péče	19
4.3 Deinstitutionalizace	21
5 Chráněné bydlení	23
5.1 Vymezení pojmu chráněné bydlení	23
5.2 Proces přijímání klientů do chráněného bydlení	24
5.3 Poskytované služby v chráněném bydlení a finanční stránka	24
5.4 Typy chráněného bydlení	27
6 Centrum pobytových a ambulantních sociálních služeb Bobelovka	29
6.1 Historie CPASS Bobelovka	29
6.2 Poskytované služby v CPASS Bobelovka	30
6.3 Poslání a cíle organizace	31
6.4 Principy organizace	32
7 Příprava klientů s mentálním postižením na chráněné bydlení v ČR	33
PRAKTICKÁ ČÁST	36
8 Cíl výzkumu, výzkumné otázky a použité metody	36
8.1 Cíl výzkumu	36
8.2 Výzkumné otázky	36
8.3 Použité metody	37

9 Výzkumný vzorek, kazuistiky klientů	38
9.1 Výzkumný vzorek	38
9.2 Kazuistiky klientů	38
10 Průběh vytváření přípravného programu v CPASS Bobelovka	52
10.1 Vznik přípravného programu v CPASS Bobelovka	52
10.2 Cíle a vymezení oblastí přípravného programu v CPASS Bobelovka.....	54
10.3 Příchod klientů do tréninkového bytu	57
10.4 Náplň činností klientů na tréninkovém bytě	59
11 Realizace přípravného programu a jeho analýza	61
12 Shrnutí výzkumného šetření, interpretace výsledků	67
12.1 Výzkumné otázky.....	67
12.2 Hlavní cíl práce	71
13 ZÁVĚR.....	72
14 POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY	73

ÚVOD

K tématu této bakalářské práce mě přivedlo mé současné působení v roli asistentky v tréninkovém bytě, kde se klienti s mentálním postižením připravují na budoucí přechod do chráněného bydlení. V současné době se počet chráněných bytů velmi rychle rozšiřuje a o tuto sociální službu je čím dál větší zájem. Stále více lidí s mentálním postižením přechází z ústavního prostředí, ve kterém mnohdy žili spoustu let, do chráněného bydlení a jejich život se tak zásadně mění. Sama jsem několikrát měla možnost vidět, jaké nepříznivé dopady může tento přechod mít na klientovu psychiku a zdravotní stav. Proto si myslím, že klíčovou roli v otázce přechodu do chráněného bydlení hraje předchozí příprava na tuto životní změnu.

Zařízení, ve kterém šest let pracuji, se rozhodlo program přípravy na chráněné bydlení pro klienty s mentálním postižením zahrnout mezi nabízené služby a já díky tomu mohu být součástí tohoto programu jako jedna ze dvou asistentek. Průběh přípravného programu je pro mě osobně zajímavé sledovat, a jelikož podobný program nabízí jen velmi málo organizací, rozhodla jsem se téma zpracovat do bakalářské práce a poskytnout tak prožité zkušenosti, které realizace přípravného programu v Centru pobytových a ambulantních sociálních služeb Bobelovka přinesla.

Svou bakalářskou práci jsem rozdělila na část teoretickou a praktickou. V teoretické části práce vymezuji pojem mentální postižení, klasifikuji jednotlivé stupně postižení a zaměřuji se na společenské aspekty tohoto handicapu. Přibližuji čtenářům otázku chráněného bydlení jako alternativy začlenění osob s mentálním postižením do společnosti, vymezuji pojem chráněné bydlení, popisuji jeho typy a cíle. Dále čtenáře seznamuji s Centrem pobytových a ambulantních sociálních služeb Bobelovka, jeho historií, posláním, s cíli a principy.

V praktické části práce se věnuji programu přípravy klientů na chráněné bydlení v Centru pobytových a ambulantních sociálních služeb Bobelovka. V kazuistikách představuji klienty tohoto programu a provázím čtenáře tím, jak se přípravný program vytvářel. Dále definuji konkrétní oblasti, na které se program zaměřuje. V této části mapuji celý průběh přípravného programu, uvádím konkrétní situace, které nikdo nepředvídal a na které bylo třeba reflektovat. Výsledkem práce má být zjištění, zda je možné klienty s mentální retardací na chráněné bydlení připravit a jaké je k tomu třeba

vytvořit podmínky. Zkušenosti z tohoto přípravného programu zmapuji a doplním o reakce klientů, kteří přípravným programem prochází. Při psaní praktické části práce vycházím z vlastních zkušeností, které mi umožnily průběh programu po celou dobu pozorovat, prožívat s klienty jejich úspěchy a pokroky a být celou dobu součástí této přípravy.

TEORETICKÁ ČÁST

1 MENTÁLNÍ POSTIŽENÍ

1.1 Vymezení pojmu mentální postižení

Mentální postižení a mentální retardace jsou pojmy, jimiž bývá označováno totéž. Definice mentálního postižení je celá řada, Americká asociace pro mentálně retardované (AAMR) je shrnula do následující: „*Mentální postižení je podstatné omezení stávajícího výkonu vyznačující se podprůměrnou úrovní intelektových schopností se současným omezením v nejméně dvou z následujících adaptačních dovedností – komunikace, sebeobsluha, sociální dovednosti, bydlení ve vlastním domě, využití služeb obce, seburčení, zdraví a bezpečnost, školní výkon, volný čas a práce.*“ (Matoušek, 2005)

O mentálním postižení lze říci, že je vrozené a trvalé, projevuje se nízkou úrovní rozumových schopností, nízkou kontrolou emocionality, vysokou potřebou akceptace, nízkou schopností odhadovat vlastní možnosti, vysokou sugestibilitou, omezenou schopností porozumět řeči a řeč používat, tendencí ke stereotypnímu chování, konkrétním myšlením bez schopnosti zobecňovat a dalšími příznaky. Mentální postižení se obvykle pojí i s poruchami hybnosti. Příčinami mentálního postižení jsou dědičnost a organické postižení centrální nervové soustavy, ke kterému mohlo dojít během nitroděložního vývoje, při porodu, nebo v době krátce po porodu. (Matoušek, 2003)

Mentální postižení je trvalý stav. I přesto, že se u většiny lidí s mentálním postižením projevují ve větší či menší míře společné znaky, je každý člověk s mentálním postižením jedinečný a má každý jiné charakteristické rysy. (Švarcová, 2006)

Ze všech těchto vymezení vyplývá, že pojem mentální postižení pokrývá široký obsah potíží, v nichž se jednotliví lidé liší. Definice vytvořená sebeobhájci (dospělými lidmi s mentálním postižením, kteří se v České republice snaží prosazovat svoje názory a zájmy) odráží podobné jako citovaná americká definice. Podle této formulace jde o lidi, kteří mají problémy v učení, porozumění, orientaci a komunikaci.

Dnes se již častěji než o mentálním postižení či mentální retardaci hovoří o lidech s postižením (lidech s mentálním postižením). Tím je mimo jiné zdůrazňováno i to, že významnější než postižení je fakt, že takový člověk je lidská bytost a až sekundárně je zmíněno určité omezení. Toto omezení však nemá charakterizovat člověka celkově. (Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2005)

1.2 Čím se vyznačuje člověk s mentálním postižením

V různých odborných knihách o mentálním postižení, které byly napsány před lety, se můžeme často setkat s názorem, že úroveň rozumových schopností, se kterými se člověk narodí, je po celý jeho život prakticky nezměnitelná. V současné době již víme, že v mnoha případech lze vhodným pedagogickým působením dosáhnout výrazného zlepšení. Tuto skutečnost mohu osobně potvrdit i při své pouze čtyřleté praxi – spousta našich klientů se vhodnými stimulačními a aktivizačními činnostmi posunuje výrazně vpřed a jejich schopnosti se rozšiřují. Stejně tak opakovaným nácvikem a tréninkem určitých činností či znalostí si je v různě dlouhém časovém úseku dokážou často osvojit i ti klienti, u kterých to v předchozích letech lékaři označovali za nemožné. Navíc dnes je již zřejmé, že vzhledem ke specifickým zvláštnostem lidí s mentálním postižením zpravidla není možné běžnými vyšetřovacími metodami dosáhnout spolehlivých výsledků, zejména u lidí nekomunikujících či komunikujících s obtížemi. Představy o úrovni jejich rozumových schopností mohou být tedy značně zkreslené. Psychika lidí s mentálním postižením v sobě skrývá řadu neodhalených možností v oblasti specifických vloh, kreativity, intuice, empatie apod. (Švarcová, 2006)

Lidé s mentálním postižením potřebují adekvátní podněcování, přehledné situace s jasným řádem a vysokou míru podpory. Ve větší míře trpí psychickými poruchami než lidé nepostižení. Často k nim mají dispozici a život jim přináší více frustrací než nepostiženým. Psychické poruchy jsou u nich mnohdy nerozpoznané a neléčené. Vylučování těchto lidí ze společnosti a jejich přednostní umístění do ústavů je oprávněně kritizováno, protože velká část lidí s mentálním postižením by se ve společnosti uplatnit mohla, kdyby jim byly vytvořeny přiměřené podmínky. (Matoušek, 2003)

Je třeba zmínit, že k charakteristice každého člověka s mentálním postižením neodmyslitelně patří jedinečnost jeho osobnosti i jedinečnost jeho postižení. Neexistuje jeden člověk stejný jako druhý, všichni jsou velmi individuální, a to i v případě, když

stupeň postižení, biologické a získané hodnoty psychologických zkoušek nebo jiné měřitelné údaje jsou srovnatelné. Osobnost lidí s mentálním postižením může mít mnoho shodných znaků ve všeobecně lidských nebo pro daný stupeň postižení typických charakteristikách, ale ona jedinečnost hraje vždy významnou roli. Takový člověk potom může být vnímán spíše jako jedinečná osobnost s mentálním postižením, která se specificky rozvíjí a prožívá život způsobem sobě vlastním, od každého druhého člověka odlišným. (Kvapilík, Černá, 1990)

1.3 Role opatrovníka u lidí s mentálním postižením

Podle Švarcové v naší republice žije asi 300 tisíc lidí s mentálním postižením. U lidí s mentálním postižením hraje významnou roli problematika omezení způsobilosti k právním úkonům, případně úplného zbavení způsobilosti k právním úkonům.

Způsobilost k právním úkonům znamená schopnost zakládat, měnit anebo rušit svá práva nebo povinnosti nějakým svým písemným nebo ústním projevem vůle. Způsobilost k právním úkonům lze soudem omezit či v některých případech člověku zcela odebrat. Je důležité si uvědomit, že osoba plně zbavená způsobilosti pak nemůže činit ani právní úkony zanedbatelného významu, jako je třeba nákup drobné věci, jízdenky v autobuse nebo poslání dopisu na poštu. Pokud by je přesto učinil, byly by vlastně právně neplatné. Ke všem těmto úkonům tedy potřebuje svého opatrovníka.

Z povahy věci je tak patrné, že omezení nebo úplné zbavení způsobilosti k právním úkonům je velikým zásahem do osobnosti konkrétního člověka a musí to být před podáním návrhu k soudu důkladně zváženo. Pokud nastane situace, kdy soud rozhodne o omezení nebo zbavení způsobilosti k právním úkonům, pak je povinen neprodleně ustanovit takovému člověku opatrovníka. Tím bývá obvykle někdo z okruhu rodiny, pokud takový člověk ale není, pak jím může být i nepříbuzná osoba nebo veřejný opatrovník (obec).

Opatrovník musí hájit zastupovaného v jeho zájmu a činit za něj s jeho vědomím nezbytné právní úkony. Důležité zde je to, že činí pouze právní úkony, nerozhoduje tedy o užívání jeho práv. Ani opatrovník by totiž neměl osobě zbavené způsobilosti její práva odepírat, natož o nich rozhodovat. Z opatrovnictví v žádném případě nevyplývá převzetí odpovědnosti za život, zdraví nebo jednání, ani nezakládá moc opatrovníka nad osobním životem zastoupeného. (Holub, 2007)

2 KLASIFIKACE MENTÁLNÍHO POSTIŽENÍ

I přes mnohé potíže vyplývající ze samé podstaty postižení, v kterém je hledisko jedinečnosti velmi zvýrazněno, existuje několik klasifikačních systémů, které třídí mentální postižení podle různých hledisek. Mnoho autorů upozorňuje na nepřesnost jakékoliv klasifikace mentálního postižení, která vyplývá zejména z toho, že neberou v úvahu tzv. neintelektové jevy, jako je například motivační bariéra, nedokonalá schopnost vyjadřování, snížená adaptabilita, nesoustředěnost a jiné.

Nejpoužívanější klasifikace v naší zemi vychází z 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí, zpracované Světovou zdravotnickou organizací v Ženevě, která platí od roku 1992. Mentální postižení má jako první označení písmeno F, protože patří do oboru psychiatrie, kde je jí věnován oddíl F 70 – F 79.

Stupeň mentálního postižení je možné určit stanovením inteligenčního kvocientu (IQ), zavedeným W. Sternem. Ten se obvykle měří standardizovanými testy (např. Wechslerova inteligenční škála), které provádí psycholog. Při klasifikaci mentálního postižení by mělo vždy být bráno v úvahu, že zjištěný rozsah inteligenčního kvocientu má svoje opodstatnění při posuzování osobnosti člověka s mentálním postižením pouze tehdy, vezmeme-li v úvahu také ostatní její charakteristické znaky a zároveň posoudíme všechny okolnosti, které k výkonu člověka s mentálním postižením při stanovení inteligenčního kvocientu přispěly. (Kvapilík, Černá, 1990)

Wechslerova inteligenční škála

IQ	Klasifikace inteligence	Procenta v populaci
130 a výše	značně nadprůměrná	2,2
120 - 129	Nadprůměrná	6,7
110 - 119	mírně nadprůměrná	16,1
90 - 109	Průměrná	50,0
80 - 89	Podprůměrná	16,1
70 – 79	hraniční inferiorita	6,7
69 a níže	slabomyslnost (mentální retardace)	2,2

Zjištěný inteligenční kvocient tedy informuje o úrovni rozumových schopností, ale je třeba doplnit, že k určení diagnózy mentálního postižení je důležité zhodnotit řadu dalších aspektů osobnosti. (Valenta, Müller, 2007)

Podle Mezinárodní klasifikace nemocí tedy rozlišujeme šest základních kategorií mentálního postižení:

- F70 lehká mentální retardace
- F71 středně těžká mentální retardace
- F72 těžká mentální retardace
- F73 hluboká mentální retardace
- F78 jiná mentální retardace
- F79 nespecifikovaná mentální retardace

LEHKÁ MENTÁLNÍ RETARDACE (IQ 50 – 69)

Při této úrovni mentálního postižení člověk většinou dosáhne schopnosti používat účelně řeč v každodenním životě a umí srozumitelně vést dialog. Svou mluvu si ale osvojuje později než ostatní. Velká část lidí s lehkou mentální retardací dosáhne úplné nezávislosti v péči o sebe a v praktických dovednostech, i když je vývoj těchto dovedností mnohem pomalejší. (Švarcová, 2006) U lidí s lehkou mentální retardací můžeme pozorovat mírné opoždění psychomotorického vývoje.

Nejnápadnější změny jsou patrné s nástupem do školy (konkrétní myšlení, problémy s analýzou a syntézou, mechanická paměť, porucha pohybové koordinace, lehce opožděná jemná a hrubá motorika). Vzdělávají se nejčastěji v základní škole praktické, je zde ale možnost integrace do běžné základní školy – záleží na individuálních schopnostech každého člověka.

V emocionální sféře jsou jedinci s lehkým stupněm mentální retardace labilní, impulzivní a úzkostní. Vzhledem k postižení se doporučuje práce zaměřená spíše na praktické než teoretické schopnosti, mohou tedy vykonávat jednoduchá zaměstnání a v sociálně nenáročném prostředí jsou schopni se orientovat zcela bez problémů. Socializaci každého z lidí s lehkým stupněm mentální retardace velmi ovlivňuje výchovné prostředí. (Pipeková, 2006)

U osob s lehkou mentální retardací se mohou v různé míře projevit i přidružené chorobné stavy, jako např. autismus a jiné vývojové poruchy, epilepsie, poruchy chování nebo tělesná postižení.

STŘEDNĚ TĚŽKÁ MENTÁLNÍ RETARDACE (IQ 35 – 49)

Jedinci se středně těžkou mentální retardací mají výrazně opožděn rozvoj chápání a používání řeči a tím pádem i jejich konečné schopnosti v této oblasti jsou omezené. Schopnost sebeobsluhy je také omezena a stejně tak i zručnost. (Švarcová, 2006) Opoždění rozvoje myšlení a řeči je již výraznější a přetrvává do dospělosti. Řeč obsahuje jednoduché věty, někdy je možná pouze neverbální komunikace. Vývoj jemné a hrubé motoriky je narušen, což se projevuje v již zmiňované zručnosti, nekoordinovanosti pohybů a v provádění přesných pohybů. (Pipeková, 2006)

Co se týče schopnosti vzdělávání, je také limitovaná, ale při správném pedagogickém vedení si někteří lidé se středně těžkou mentální retardací dokážou osvojit základy čtení, psaní a počítání. Vše je samozřejmě opět podmíněno individuálním a správně nastaveným vzdělávacím programem, který může člověka ve velkém množství jeho schopností a znalostí značně rozvinout.

V dospělém věku jsou někteří lidé se středně těžkou mentální retardací schopni dělat jednoduchou manuální práci, ale úkony musí mít pečlivě strukturovány a potřebují odborný dohled. vést zcela samostatný život většinou není možné.

V této skupině jsou velké rozdíly v povaze schopností. Jedni mohou být na vysoké úrovni v oblasti sociální interakce a komunikace, ale zároveň být značně neobratní, jiní zase například neovládají úkony závislé na verbální komunikaci, ale mohou zase dosahovat vysoké úrovně v senzorio-motorických dovednostech. I úroveň rozvoje řeči je u každého různá. Někteří lidé se středně těžkou mentální retardací mohou v jednoduchých větech zcela běžně komunikovat, zatímco druzí se dokážou domluvit na svých základních potřebách jen velmi obtížně. Někteří se nenaučí mluvit nikdy, ale své potřeby umí vyjádřit neverbálně.

U některých lidí se středně těžkým stupněm postižení lze diagnostikovat autismus nebo jiné vývojové poruchy, které výrazně ovlivňují klinický obraz a způsob, jak s postiženým člověkem jednat. Často se vyskytují tělesná postižení a neurologická onemocnění, zejména epilepsie. Někdy jsou přidružená různá psychiatrická onemocnění, ale vzhledem k omezeným verbálním schopnostem se velmi obtížně diagnostikují. (Švarcová, 2006)

TĚŽKÁ MENTÁLNÍ RETARDACE (IQ 20 – 34)

Základy psaní, čtení a počítání lidé s těžkou formou mentální retardace nezvládají, ale jsou schopni naučit se celou řadu jiných dovedností. Dokážou zvládnout základní sebeobslužné dovednosti, potřebují však značnou míru podpory. Pracovní dovednosti bývají elementární, při správném vedení je mohou uplatnit v chráněných dílnách či v každodenních životních aktivitách. V oblasti motoriky je přítomná výrazná neobratnost a nekoordinovanost. (<http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=24204>)

V dospělosti lidé s tímto stupněm mentální retardace velmi těžko chápou základní souvislosti a vztahy, jejich myšlení je zhruba na úrovni batolete. V oblasti řeči je velké omezení, můžou se naučit používat několik špatně artikulovaných slov, která navíc používají nepřesně. Řeč se nemusí vyvinout vůbec. (Vágnerová, 2004)

I přesto, že je možnost vzdělávání nebo výchovy u těžce mentálně postižených lidí velmi omezená, opět i zde platí, že včasná a dostatečně kvalifikovaná podpora a péče může velmi přispět k rozvoji všech oblastí a k celkovému zlepšení kvality jejich života. (Švarcová, 2006)

HLUBOKÁ MENTÁLNÍ RETARDACE (IQ je nižší než 20)

V případě hluboké mentální retardace nelze IQ přesně změřit, pouze se odhaduje, že je nižší než 20. Chápání řeči je výrazně omezeno a verbální komunikace většinou není možná. I v porozumění zcela jednoduchým požadavkům jsou lidé s hlubokou mentální retardací značně omezeni.

Většina lidí s postižením tohoto stupně je téměř nebo úplně nepohyblivá, často inkontinentní. Tito lidé mají nepatrnou nebo žádnou schopnost pečovat o své základní potřeby a vyžadují podporu ve všech aspektech svého života. Ale i člověk s takto hlubokým stupněm postižení se může při vhodném vedení podílet na některých praktických sebeobslužných činnostech. Možnosti jejich výchovy nebo vzdělávání jsou ze všech stupňů mentální retardace nejvíce omezené.

U hluboké mentální retardace jsou běžné těžké neurologické nebo jiné tělesné nedostatky postihující hybnost, epilepsie a poškození zrakového a sluchového vnímání. Především u mobilních lidí s hlubokou formou mentálního postižení jsou časté nejtěžší formy pervazivních vývojových poruch, zvláště pak atypický autismus.

JINÁ MENTÁLNÍ RETARDACE

Toto označení pro mentální postižení se používá tehdy, pokud nelze stanovit stupeň mentálního postižení obvyklými metodami a to hlavně kvůli přidruženému sensorickému či somatickému postižení – např. u nevidomých, neslyšících a nemluvicích lidí, u jedinců s těžkými poruchami chování či lidí trpících autismem.

NESPECIFIKOVANÁ MENTÁLNÍ RETARDACE

Tato kategorie se užívá v případech, kdy je mentální retardace prokázána, ale chybí dostatek informací potřebných k tomu, aby bylo možné zařadit člověka do jedné ze shora uvedených kategorií.

3 DOSPĚLÝ ČLOVĚK S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

Jak už bylo výše uvedeno, tak většina psychologů, kteří se zabývali problematikou zvláštností lidí s mentálním postižením, téměř vždycky vychází jenom z koncepcí inteligence. Širokým oblastem osobnosti člověka s mentálním postižením se nevěnuje zdaleka tolik pozornosti, kolik by si zasloužily. Pro začlenění lidí s mentálním postižením do společnosti hraje významnou roli celá řada dalších činitelů, jako například emocionalita, úroveň jejich adaptačních schopností, jejich postoje, povahové vlastnosti a schopnost navazovat a udržovat vztahy s ostatními lidmi.

3.1 Emocionální vývoj

Pokud chceme blíže popsat život dospělých lidí s mentálním postižením, musíme se nejdříve zabývat tím, jaký byl jejich emocionální vývoj v dětství. Emocionalita je „...jednou z nejvýznamnějších oblastí osobnosti, ovlivňující výrazným způsobem její prožívání a chování.“ (Švarcová, 2006) Ve většině případů jsou děti s mentálním postižením emočně méně vyspělé a chovají se jako děti nižší věkové úrovně. Veškerý kontakt s takovým dítětem proto musí vycházet ze správného odhadu jeho emoční zralosti a znalostí toho, podle čeho se řídí jeho prožívání a chování. Znalost psychických odlišností dítěte s mentálním postižením umožňuje těm lidem, kteří

v dětství dlouhodobě působí na jeho emocionální sféru, tuto sféru rozvíjet, vyrovnávat a napravovat její nedostatky.

Obecně platí, že city úzce souvisejí s potřebami a jejich uspokojováním. Každá skutečnost, která uspokojuje potřebu člověka, přináší kladné emoce. A naopak skutečnosti, které uspokojování potřeb brání, podněcují prožitky záporné. City dítěte s mentálním postižením nejsou dostatečně diferencovány – buď pociťuje spokojenost, nebo nespokojenost. Jemné odstíny prožívání u takového dítěte neumíme rozeznat. Děti s mentálním postižením nedokáží svoje city dostatečně korigovat pomocí intelektu a právě tato nízká úroveň řízení citů intelektem vede k tomu, že se u dětí s mentálním postižením velmi obtížně vytvářejí běžné morální pocity, například svědomí, soucit, pocit odpovědnosti, povinnosti apod. Jejich výchova se tudíž musí zaměřovat k tomu, aby se tyto city mohly utvářet a rozvíjet, což se samozřejmě odrazí v tom, jaký život člověka s mentálním postižením v dospělosti čeká a jak ho budou emoce ovlivňovat. (Švarcová, 2006)

3.2 Specifika mentálního postižení v dospělosti

Dospělost lze obecně charakterizovat zejména těmito atributy: ukončení studia, získání zaměstnání, vytvoření partnerského vztahu a založení rodiny, administrativní a právní faktory (vlastnictví občanského průkazu, pasu, právo volit a být volen), přispívání svou rolí v životě společnosti. Všechny tyto faktory mají velmi obecnou platnost a je tedy na jejich základě obtížné konstatovat, zda je člověk dospělý, či ne. Biologické faktory jsou stálé, ale sociokulturní faktory podléhají častým změnám.

Lidé s mentálním postižením je třeba v maximální možné míře podporovat právě v naplňování sociálních rolí. Naši podporu potřebují hlavně v oblasti zaměstnávání, partnerského, rodinného a vůbec vztahového života, v naplňování volného času, možnosti vzdělávání a v nabídce potřebných sociálních služeb. Různá poradenská zařízení by se měla zcela jistě více věnovat této oblasti života lidí s mentálním postižením a hledat možnosti, jak přispívat ke zkvalitnění jejich života ve všech směrech. (Pipeková, 2006)

Zvýšená emocionalita je charakteristickým rysem lidí s mentálním postižením po celý jejich dospělý život. Často do jisté míry kompenzuje deficit racionální složky osobnosti. Spontánnost a otevřenost lidí s mentálním postižením vystihuje jejich bezelstné uvažování, jsou do určité míry bezbranní, a jelikož nejsou schopni domýšlet

a vyhodnocovat následky svého jednání, jsou bohužel snadno zneužitelní. (Slowík, 2007)

Společenské aspekty dospělého člověka s mentálním postižením

Je třeba si uvědomovat, že na lidi s mentálním postižením jsou kladeny obrovské nároky. Většinu svého života zakoušejí diskriminaci a právě díky tomu často svoje postižení popírají, někdy se snaží vymezovat vůči ostatním postiženým. Při své práci jsem se několikrát setkala s tím, že dospělý člověk s mentálním postižením velmi citlivě vnímá reakce lidí kolem sebe a díky těmto reakcím si připadá nějak vyčleněn ze společnosti. Tuto skutečnost ale odmítá připustit, nechce být tím, kdo „nezapadá“ a o to více třeba upozorňuje na odlišnosti jinak postiženého člověka.

Ten tlak, kterému jsou lidé s mentálním postižením vystavováni, spočívá i v tom, že se od nich na jednu stranu očekává, že své postižení akceptují, na druhou stranu chceme, aby byli co nejvíce „přizpůsobení“. To není zrovna malý požadavek, zvláště když jde o lidi, kteří mají mentální postižení, a takový krok možná vůbec není v jejich silách. Akceptovat svoje postižení mohou lidé pouze tehdy, pokud zakusí i pozitivní stránky toho, jací jsou. K tomu právě potřebují podporu a povzbuzení od osob, které jsou v jejich okolí. Ale to předpokládá skutečnost, že tyto osoby jsou schopné ty pozitivní aspekty vidět. Brát vážně lidi s mentálním postižením tedy neznamená přehlížet jejich postižení, ale znamená to brát je vážně i s jejich postižením. (Pörtner, 2009)

4 SOCIÁLNÍ PÉČE O LIDI S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

4.1 Vývoj sociální péče v ČR po roce 1989

V těchto dnech často zmiňovaná transformace sociálních služeb začala vlastně už v období po roce 1989. Tehdejší sociální systém nebyl ani zdaleka připraven na řešení sociálních důsledků plynoucích z realizace ekonomické reformy a celý tento systém sociální pomoci a péče bylo třeba zásadně reformovat. Proces transformace sociálního systému a sociální politiky byl kromě jiného výrazně ovlivněn i tím, že nový

zákon o sociálních službách vznikl více než deset let – sociální služby to tedy výrazně omezovalo v jejich dalším rozvoji.

Do roku 2006 byly všechny sociální služby poskytovány na základě právních úprav z roku 1988 (zákon č. 100/1988 Sb.). Tento zákon byl sice upraven vyhláškou č. 182/1991 Sb., ale i přesto včetně doplňující vyhlášky nereflektoval aktuální potřeby sociálních služeb. Skutečný rozvoj v oblasti sociální péče nastal až v roce 2007, kdy vešel v platnost nový zákon o sociálních službách, zákon č. 108/2006 Sb. (Čámský, Sembdner, Kroutilová, 2011)

4.2 Ústavní péče

Ústavní péče pro lidi s mentálním postižením měla v průběhu vývoje společnosti různé podoby. Tento vývoj byl ovlivněn hlavně náboženským a politickým smýšlením, kulturou a ekonomickou vyspělostí dané společnosti. V prvobytně pospolné společnosti se nevyskytovala žádná forma institucionální péče. Všechny duševní choroby byly odůvodňovány magií a způsobem léčby byl exorcismus. První institucí byl chrám, který měl tehdy funkci jak léčebnou, tak trestní. V Řecku první zaznamenané zmínky o ústavní péči jsou spojené se zakládáním léčebných ústavů (asklépia), ve kterých péči zajišťovali lékaři a kněží.

Ve středověku byl každý člověk s mentálním postižením zavírán do kláštera, kde byly zřizovány tzv. hospitaly, které plnily funkci nemocničního zařízení. Tehdy byly duševní choroby vykládány z náboženského hlediska jako boží trest, až období renesance přineslo výklad duševních chorob pomocí vědy, hlavně vědy lékařské a filozofické. Lidé s mentálním postižením ale byli stále ze společnosti vyčleňováni a izolováni od okolního světa.

Na začátku 18. století vznikaly velké ústavy, kde byli umístěni mentálně postižení, vojáci, duševně nemocní, žebráci i kriminálníci. O humanizaci této ústavní péče se zasloužil Philips Pinel, který přinesl nový pohled na nemocného člověka a otevřel cestu k morální léčbě.

Počátkem 19. století dochází ke specializaci ústavních zařízení a jsou rozdělena na nemocnice, léčebny, trestnice, polepšovny a starobince. Díky řadě lékařů, vědců a pedagogů se v tomto období postupně mění názory na handicapované jedince a to dává vzniknout organizované péči – ve Francii, Rakousku, Velké Británii i v Čechách

vznikají ústavy pro mentálně postižené, kde kromě ošetrovatelské péče má svou roli i výchova a vzdělávání.

V Čechách postupně vznikla celá řada ústavů sociální péče. Všechny tyto ústavy byly budovány v odlehlých oblastech, v různých opuštěných zámeckých objektech a budovách mimo veřejnost. Lidé s mentálním postižením, kteří v těchto ústavech žili, byli označováni jako svěřenci nebo chovanci, byli rozdělováni podle věku a pohlaví a starali se o ně řádové a zdravotní sestry, lékaři a instruktoři pracovní činnosti. Péče v takových zařízeních byla převážně ošetrovatelská a v menší míře sociální.

V období před rokem 1989 se pouze velmi zřídka stávalo, že by o mentálně postiženého člověka pečovala jeho rodina. Do ústavní péče byli umisťováni i lidé s lehkým stupněm postižení a proto byly ústavy brzy plně obsazeny, často i přeplněny. To samozřejmě přispělo k tomu, že každý nově zbudovaný ústav byl velkokapacitní, pro obrovské množství klientů. Tím trpělo jejich soukromí a díky převážně skupinovým činnostem a kolektivní péči byla potlačována individuální osobnost každého člověka v ústavu. Klienti byli hromadně zbavováni způsobilosti k právním úkonům, netýkala se jejich povinná školní docházka a veškeré výchovně-vzdělávací činnosti se realizovaly výhradně v prostorách ústavu. Díky tomu byli úplně vyčleněni z běžného života - jejich život se odehrával pouze v ústavním prostředí, někde za zdmi a daleko od veřejnosti.

Až po roce 1989 se u nás začíná situace velmi pozvolna měnit a společnost si dává za cíl transformaci ústavní péče, která má zlepšit materiální vybavení ústavů, zaměřit se na komplexní péči o klienty (nejen uspokojovat jejich potřeby, ale i rozvíjet jejich zájmy, posilovat dovednosti a vést k samostatnosti) a kvalifikovat personál. (Pipeková, 2006)

V současné době termínem transformace ústavní péče rozumíme spíše postupné „odústavňování“, deinstitucionalizaci. Popisované změny po roce 1989 se zaměřovaly hlavně na zkvalitnění ubytování v ústavu, ne na kvalitu služby jako takové. Ve velké spoustě zařízení převládal vliv personálu a potřeby zaměstnanců se stále výrazně upřednostňovaly před potřebami klientů. Stále se řeší problém moci a záležitosti týkající se svobody volby nebo střetu zájmů. (Čámský, Sembdner, Kroutilová, 2011)

Zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb. stanovuje, že „ústavy sociální péče“ se mění na „domovy pro osoby se zdravotním postižením“. Samotné přejmenování ale nestačí k tomu, aby se významně změnila kvalita služeb. Tu ale do velké míry ovlivnilo zavedení **standardů kvality poskytovaných sociálních služeb.**

Každý „...registrovaný poskytovatel sociálních služeb je podle § 88 písm. h) zákona povinen dodržovat standardy kvality sociálních služeb. Za tím účelem je také povinen tyto standardy rozpracovat pro své podmínky, a to pro každou jím registrovanou a poskytovanou sociální službu zvlášť.“ (Čámský, Sembdner, Krutilová, 2011)

Standardů kvality je patnáct, každý poskytovatel sociální služby by tedy měl zpracovat pro každou registrovanou službu všech patnáct standardů tak, aby konkrétně odpovídaly poskytované službě.

4.3 Deinstitutionalizace

Velmi zajímavé myšlenky v souvislosti s tématem deinstitutionalizace jsou předkládány v knize Milana Chába Svět bez ústavů. Milan Cháb pracoval od roku 1981 až do své smrti v roce 2001 jako ředitel v Ústavu sociální péče v Horní Poustevně a byl velkým bojovníkem za zrušení ústavů. Prosazoval přístup, kterému říkal „podporovaný způsob života“, který podle něj lidem poskytuje neskonale vyšší kvalitu života. Říká, že sociální služby mají být pružné, individuálně stavěné podle zvláštních potřeb konkrétního člověka, mají využívat vlastních zdrojů. Věřil tomu, že nové možnosti a přístupy umožní i lidem s těžkým stupněm mentálního postižení, aby mohli žít ve vlastních domovech.

Deinstitutionalizací rozumí Milan Cháb hlavně to, že se postupně zbavíme toho uměle vytvořeného prostředí pro život lidí s mentálním postižením. Uvádí, že není třeba zřizovat například chráněné dílny v prostorách ústavu, ale že v první řadě je naší povinností pokusit se zaměstnat člověka v běžném prostředí. Stejný příklad se školstvím. Nevidí jako dobré řešení zakládat vlastní školy, když tady již řadu let školský systém existuje. Vždy bychom měli mít snahu o to, začlenit člověka s mentálním postižením co nejvíce do běžné společnosti a ne se snažit přizpůsobit mu co nejvíce podmínky pro to, aby se do běžné společnosti téměř nedostal. Zároveň připouští, že dosud zavedený systém příliš efektivně nefunguje, to ale není vina naše, ale vina toho systému. Poskytovatelé sociálních služeb by měli usilovat o změnu oficiálního systému tak, aby například dokázal efektivně vzdělávat i ty, kteří by byli jinak izolovaní.

Deinstitutionalizaci v našich podmínkách definuje jako „...oddělení člověka, který potřebuje službu, od organizace, která je schopna tu službu poskytnout.“ (Cháb, 2004) Podle něj je možné většinu ústavů transformovat do podoby agentury poskytující službu. Zdůrazňuje, že zde chybí vymezení základních pojmů (formulace poslání a cílů

institucí, které provozují ústavní službu) a že je třeba vzít na vědomí to, že jedním z nejtěžších sociálních handicapů občana je právě sama institucionalizace. Jako příklad řešení navrhuje „...občanská sdružení, která přesně a věcně vymezí své základní poslání a cíle tak, aby odpovídaly normám občanské společnosti (nikoli cesta privilegií, ale cesta přirozených práv): tedy občanská sdružení, která budou hájit přirozená práva lidí ohrožených institucionalizací; sdružení, která budou mít práva hospodaření se státním majetkem; sdružení financovaná dílem přímo ze státního rozpočtu, dílem z rozpočtu obcí a dílem z prostředků klientů; sdružení, která se budou volně pohybovat v trojúhelníku vymezeném vrcholy školský, zdravotnický a sociální systém; sdružení, jejichž činnost bude pod kontrolou lokálního společenství atd.“ (Cháb, 2004) Podle názoru Milana Chába není v dnešních právních normách nic, co by bránilo tomu, aby takto pojatá sdružení zahájila činnost v současných ústavních zařízeních a začala je „překlápět“, jediné překážky jsou v našich hlavách.

Službu spoluobčanům dle jeho názoru mají organizovat spoluobčané, ne stát. Tím prostorem mezi anonymním státem a jednotlivcem by měla být právě skupina - sdružení. Stát by podle něj měl být rád, že občané se postarají a měl by jejich činnost podporovat (nejen finančně, ale především stanovením jasných pravidel).

Milan Cháb pouze nemluvil o tom, jak by co mělo ideálně být, ale na konkrétních příkladech dokazoval, že jeho myšlenky lze přeměnit v činy. Byl spoluzakladatelem a jednatelem občanského sdružení Babkova společnost, které se zabývá občanskou habilitací osob ohrožených institucionalizovanou péčí. Toto sdružení iniciovalo vznik dalších právnických osob, které obstarávají služby nezbytné pro handicapované lidi, kteří chtějí žít jako občané v místním společenství. Zařídil pro své klienty podporované bydlení v běžném městském prostředí, několika dětem navštěvování místní školy, zprostředkoval projekt na podporu zaměstnávání lidí se změněnou pracovní schopností. Občanská habilitace a začleňování lidí s mentálním postižením do běžné společnosti byly hlavními tématy zájmu Milana Chába po celý jeho dospělý život. (Cháb, M., 2004)

5 CHRÁNĚNÉ BYDLENÍ

Jak již bylo výše zmíněno, sociální služby pro lidi s mentálním postižením v současné době nabízejí více možností, jak se přiblížit k běžnému životu v reálném prostředí. Ať už prostřednictvím například podporovaného zaměstnávání, nebo právě službou chráněného bydlení.

5.1 Vymezení pojmu chráněné bydlení

Chráněným bydlením rozumíme sociální službu, která zajišťuje lidem s mentálním postižením samostatné bydlení. Matoušek popisuje chráněné bydlení jako *„...bydlení v bytě, který je v běžné zástavbě a patří poskytovateli sociální služby. Bydlí v něm jeden nebo více klientů, kteří se podle svých možností podílejí na vedení domácnosti. Služby jsou klientovi podle individuální potřeby poskytovány sociálním pracovníkem, pečovatelem nebo asistentem. Chráněné bydlení je vhodné pro klienty trvale postižené nebo dlouhodobě nemocné, kteří potřebují terapeutickou podporu, ale jejich stav nevyžaduje ústavní pobyt s plným zaopatřením.“* (Matoušek, 2001).

Chráněné bydlení je jednou z moderních forem sociálních služeb, která zprostředkovává lidem s mentálním postižením bydlení blížící se co nejvíce k všednímu způsobu života. Poskytuje takovou podporu, aby lidé s mentálním postižením mohli v maximální možné míře vést běžný život. V ideálním případě si mohou klienti chráněného bydlení obstarávat sami většinu věcí souvisejících s chodem domácnosti, adekvátně pečovat sami o sebe a plnohodnotně žít. (Kozlová, 2005) Mělo by mít podobu společné domácnosti, ve které žije několik lidí s mentálním postižením společně. Chráněné bydlení by jako službu mělo charakterizovat i to, že počet lidí, žijící v jedné domácnosti, není příliš vysoký, většinou do pěti osob.

Asistenti v chráněném bydlení poskytují podporu převážně v chodu domácnosti, zajišťují kontakt se společenským prostředím (pomoc při navazování, udržování a rozvoji sociálních kontaktů), poskytují veškeré potřebné poradenství klientům chráněného bydlení, pomáhají prosazovat práva a hájit zájmy klientů této služby, nabízejí doprovod ke všem činnostem, kde ho klient potřebuje (nákup, vyřizování na úřadech apod.), napomáhají s vyřizováním finančních a administrativních záležitostí a o všech těchto činnostech jsou povinni vést přehledné záznamy. (Rada, 2006)

5.2 Proces přijímání klientů do chráněného bydlení

Komplex služeb chráněného bydlení má mít zavedený a flexibilní proces přijímání nových klientů. Postupy přijímání musí být písemné a jsou v nich rozvedeny záležitosti, které je třeba zvážit. Musí zohledňovat individualitu a potřeby klienta, popřípadě i jeho rodinu a blízké známé.

Samotný výběr klientů do chráněného bydlení může být u každého poskytovatele různý. Zájemcům jsou poskytnuty všechny potřebné informace o tom, co se od nich očekává a co naopak oni mohou očekávat od služby chráněného bydlení, na koho a v jakých případech se mohou obracet. Také je jim nabídnuta příležitost chráněné bydlení navštěvovat a ideálně v něm před uzavřením smlouvy i krátce pobýt.

Pobyt v chráněném bydlení je sjednán nejdříve na zkušební období dlouhé většinou tři až šest měsíců. S klientem je podepsána smlouva o zkušebním pobytu. Během tohoto období by měl asistent s klientem vypracovat plán péče, který vychází z jeho individuálních potřeb. Klient je v maximální možné míře zapojován do všech fází přijímacího procesu.

Na konci zkušebního pobytu se provádí zhodnocení, kterého se účastní všechny strany, včetně případných spolubydlících. Na základě tohoto zhodnocení rozhodují obě strany (poskytovatel služby chráněného bydlení a klient s mentálním postižením) o uzavření dlouhodobé smlouvy, která musí být písemná, jednoznačná a srozumitelná pro obě strany. (Pipeková, 2006)

5.3 Poskytované služby v chráněném bydlení a finanční stránka

Na rozdíl od ústavní péče, kde je služba poskytována 24 hodin denně, by služba chráněného bydlení měla být flexibilnější, přizpůsobená individuálním potřebám každého klienta. V praxi to potom znamená, že klient chráněného bydlení si nemusí platit nonstop péči, ale pouze tu podporu v konkrétních oblastech, kterou sám potřebuje.

**Rozsah poskytovaných úkonů základních činností v chráněném bydlení
(§ 17 prováděcí vyhlášky č. 505/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů)**

„Základní činnosti při poskytování chráněného bydlení se zajišťují v rozsahu těchto úkonů:

a) poskytnutí stravy nebo pomoci při zajištění stravy:

- 1. pomoc s přípravou stravy,*
- 2. zajištění celodenní stravy odpovídající věku, zásadám racionální výživy a potřebám dietního stravování, minimálně v rozsahu 3 hlavních jídel,*

b) poskytnutí ubytování:

- 1. ubytování, které má znaky bydlení v domácnosti,*
- 2. v případě potřeby praní a drobné opravy ložního a osobního prádla a ošacení, žehlení,*

c) pomoc při zajištění chodu domácnosti:

- 1. pomoc při běžném úklidu a údržbě domácnosti,*
- 2. pomoc při údržbě domácích spotřebičů,*
- 3. podpora v hospodaření s penězi včetně pomoci s nákupy a běžnými pochůzkami,*

d) výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti:

- 1. pomoc při obnovení nebo upevnění kontaktu s přirozeným sociálním prostředím,*
- 2. nácvik a upevňování motorických, psychických a sociálních schopností a dovedností,*
- 3. zajištění podmínek pro přiměřené vzdělávání,*
- 4. podpora v oblasti partnerských vztahů,*
- 5. podpora při získávání návyků souvisejících se zařazením do pracovního procesu,*

e) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím:

- 1. doprovázení do školy, školského zařízení, zaměstnání, k lékaři, na zájmové aktivity, na orgány veřejné moci a instituce poskytující veřejné služby a doprovázení zpět,*

2. podporu a pomoc při využívání běžně dostupných služeb a informačních zdrojů,

3. pomoc při obnovení nebo upevnění kontaktu s rodinou a pomoc a podpora při dalších aktivitách podporujících sociální začleňování osob,

f) sociálně terapeutické činnosti:

sociálně-terapeutické činnosti, jejichž poskytování vede k rozvoji nebo udržení osobních a sociálních schopností a dovedností podporujících sociální začleňování osob,

g) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí:

1. pomoc při komunikaci vedoucí k uplatňování práv a oprávněných zájmů,

2. pomoc při vyřizování běžných záležitostí.

Maximální výše úhrady za poskytování chráněného bydlení činí

a) za úkon stravování

1. 160 Kč denně za celodenní stravu,

2. 75 Kč za oběd, včetně provozních nákladů souvisejících s přípravou stravy,

b) 200 Kč denně celkem za úkony uvedené v odstavci 1 písm. b), včetně provozních nákladů souvisejících s poskytnutím ubytování,

c) 120 Kč za hodinu, podle skutečně spotřebovaného času nezbytného k zajištění úkonů, za úkony uvedené v odstavci 1 písm. c) až g); pokud poskytování těchto úkonů, včetně času nezbytného k jejich zajištění, netrvá celou hodinu, výše úhrady se poměrně krátí.“

(Vyhláška č. 505/2006 Sb., § 17, ve znění patném k 1. 1. 2012)

Finanční stránka chráněného bydlení je stále diskutovaná. Novela zákona o sociálních službách, která je účinná od 1. 8. 2009, přinesla změnu pro uživatele chráněného bydlení – pro klienty služby chráněného bydlení již neplatí, že jim po úhradě stravy a ubytování musí zbýt minimální zůstatek ve výši 15 % příjmu, jak tomu bylo dřív. Tato změna má podle Ministerstva práce a sociálních věcí více přiblížit klienty chráněného bydlení k běžnému způsobu života, ve kterém také nikdo nestanovuje finanční zůstatek a vede k nutnému nácviku v hospodaření s penězi klienta.

Základní zásadou samotného zákona o sociálních službách je, že pomoc by měla být poskytována individuálně každému člověku a míru podpory je třeba nastavit tak, aby nedocházelo k dlouhodobé nepříznivé sociální situaci klienta nebo k jejímu prohlubování. Poskytovatelé služby chráněného bydlení by tedy měli stanovit takovou výši úhrady u každého klienta, aby měl zajištěné nejen ubytování a stravu, ale také nějaké prostředky na ostatní základní osobní potřeby. Pokud by klientům chráněného bydlení po úhradě ubytování a stravy dlouhodobě nezůstávaly potřebné finanční prostředky, nebyl by smysl této sociální služby naplňován.

5.4 Typy chráněného bydlení

Služba chráněného bydlení rozlišuje čtyři základní typy:

- chráněné bydlení v rámci služeb domova pro osoby se zdravotním postižením (v rámci zařízení ústavního typu)
- domovy rodinného typu
- chráněné byty
- nezávislé bydlení se supervizí

Chráněné bydlení v rámci služeb domova pro osoby se zdravotním postižením

Tento typ chráněného bydlení vychází z pobytové služby tehdejších ústavů sociální péče – dnes domovů pro osoby se zdravotním postižením. Představuje určitou formu deinstitucionalizace a humanizace sociální péče, kdy jsou jednotky chráněného bydlení zpravidla vybudovány v areálu zařízení. Klienti mají většinou strukturovaný denní režim a náplň činností, jejich život je tím pádem nadále těsně spjat s ústavním prostředím. Mají ale více soukromí a důstojnější podmínky pro bydlení. Práce s klienty probíhá v menších skupinách, probíhá zde individuálnější přístup ke klientovi a poskytovaná podpora více odpovídá jeho možnostem a potřebám. Pro dosažení úspěchu při poskytování této formy sociální služby je nezbytná dlouhodobá příprava klienta, protože většina z nich je od útlého dětství zvyklá žít ve větším kolektivu a často si delší dobu nemůže zvyknout na nové prostředí. Z hlediska financování je tato forma služeb chápána jako lůžko v pobytovém zařízení a je na ni poskytována dotace. U nás byl tento typ chráněného bydlení realizován za účelem vytvoření rodinné atmosféry, klienti by se podle svých schopností měli na chodu domova podílet. (Pipeková, 2006)

Domovy rodinného typu

Nejčastěji tímto typem chráněného bydlení rozumíme činžovní domy, které mají několik na sobě nezávislých bytů. To přináší výhodu nejen z hlediska soukromí, ale i v možnosti odlišného přístupu k jednotlivým obyvatelům. Smyslem není oddělovat jednotlivé obyvatele, ale v některých případech je nezbytně nutné více přizpůsobit prostředí a pracovní plány zvláštnostem jednotlivých obyvatel. Každý byt má jiného asistenta a 3 - 4 klientů. Celkový počet klientů je kolem dvaceti (při větším počtu by se vytratila atmosféra rodinného bydlení). Klienti jsou opět do značné míry závislí na asistentovi, který jim pomáhá při vedení domácnosti (úklid, vaření, volný čas). I v tomto typu chráněného bydlení je třeba umožnit klientům samostatné rozhodování v rámci jejich schopností a možností domova.

Chráněné byty

Jedná se o úplnou formu integrace v klasické bytové zástavbě většinou městského typu. Rozsah asistence se stanovuje podle individuální potřeby každého klienta. Obytnou jednotkou jsou standardní byty. Počet klientů se pohybuje nejčastěji v rozmezí 1 - 5, podle velikosti daného bytu. Asistenti v těchto bytech pomáhají jen v nezbytně nutných záležitostech, vše ostatní, co klienti dokážou, si zabezpečí vlastním přičiněním. Klienti mohou spolupracovat při aktivitách volného času, asistent jim pomáhá s jejich zajišťováním a snaží se přitom vycházet ze zájmů a priorit klientů. Každý klient má v chráněném bytě vlastní pokoj. (Pipeková, 2006).

Nezávislé bydlení se supervizí (podporované bydlení)

Tento typ chráněného bydlení je vhodný pro ty klienty, kteří jsou samostatní v sebeobsluze a ovládají základy vedení domácnosti. Klient má vlastní byt, pomoc asistenta potřebuje pouze v řešení složitějších otázek jako je zacházení s penězi, jednání na úřadech, případně v chráněném zaměstnání. (Pipeková, 2006)

6 CENTRUM POBYTOVÝCH A AMBULANTNÍCH SOCIÁLNÍCH SLUŽEB BOBELOVKA V JINDŘICHOVĚ HRADCI

Bobelovka - centrum pobytových a ambulantních sociálních služeb (dále jen CPASS) je příspěvková organizace zřízená Jihočeským krajem pro poskytování nezbytné podpory v oblastech výchovy, vzdělávání a sociální, zdravotní či volnočasové práce pro klienty s mentálním postižením ve věku od 5 let.

Tato organizace poskytuje za úhradu ve sjednaném rozsahu potřebné sociální služby osobám s mentálním či kombinovaným postižením, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby.

6.1 Historie CPASS Bobelovka

Centrum pobytových a ambulantních sociálních služeb, původní ústav sociální péče pro mládež, odkoupil v roce 1999 Okresní úřad Jindřichův Hradec jako budovu bývalé mateřské školky a částečně ji rekonstruoval k přijetí dětí a mladých dospělých lidí s mentálním postižením. Vznikly tak prostory pro pět výchovných oddělení a přiměřené zázemí pro personál. Cílem bylo vytvořit nové prostředí rodinného typu.

V krátkém čase bylo přijato třicet dětí, přičemž větší část tvořily děti ve věku okolo pěti let – tedy děti, které potřebovaly velmi intenzivní péči v oblasti výchovné i ošetřovatelské. Vzniklo jedno zařízení se dvěma zcela odlišnými pracovišti. První v areálu bývalé mateřské školky v Jindřichově Hradci, kde byla zřízena služba denního a týdenního stacionáře a druhé 12 km od Jindřichova Hradce, ve vesnici Lásenice, kde byla nabízena služba celoročního pobytu.

Zřízením systému Pomocných škol v roce 1992 bylo umožněno školní vzdělávání i těm dětem, které byly od povinné školní docházky dříve osvobozeny. V areálu stacionáře na Bobelovce začaly fungovat tři třídy a v Lásenici dvě třídy Pomocné školy, které přešly pod resort školství.

V červnu roku 2000 byly vybudovány střešní nástavby v areálu Bobelovky v Jindřichově Hradci – celoroční pobyt se mohl z Lásenice přestěhovat do více vyhovujících prostor v Jindřichově Hradci a došlo ke konečnému spojení obou

pracovišť v jedno. V roce 2007 rozhodlo Zastupitelstvo Jihočeského kraje, v souvislosti s účinností zákona o sociálních službách, o změně původního názvu – z ústavu sociální péče se stalo centrum pobytových a ambulantních sociálních služeb, které poskytuje tři služby: denní stacionář, týdenní stacionář a domov pro osoby se zdravotním postižením (celoroční pobyt).

6.2 Poskytované služby v CPASS Bobelovka

V CPASS Bobelovka jsou poskytovány dva druhy služeb, jedná se o služby ambulantního typu (denní stacionář) a služby pobytové (týdenní stacionář a domov pro osoby se zdravotním postižením).

S ohledem na délku poskytovaných služeb organizace rozlišuje:

Denní stacionář – celoročně v pracovní dny v době od 6.00 hod. do 17.00 hod. Ve dnech pracovního klidu se služba neposkytuje.

Týdenní stacionář – celoročně v pracovní dny tak, že nástup do zařízení poskytovatele je vždy nejdříve v 6.00 hod. první pracovní den v týdnu nebo po státním svátku a odchod uživatele ze zařízení poskytovatele je vždy nejpozději poslední pracovní den v týdnu nebo před státním svátkem do 17.00 hod. Ve dnech pracovního klidu se služba neposkytuje.

Domov pro osoby se zdravotním postižením – celoročně nepřetržitě 24 hodin denně.

V ambulantních službách je klientům poskytováno stravování, podpora, případně pomoc při zvládnutí běžných úkonů péče o vlastní osobu, pomoc při osobní hygieně nebo podmínky pro osobní hygienu, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti v souladu s koncepcí organizace a příslušného výchovného oddělení a v souladu s individuálním plánem uživatele, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti, které vedou k rozvoji nebo udržení osobních a sociálních schopností a dovedností podporujících sociální začleňování a pomoc při uplatňování práv a oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí souvisejících s činností poskytovatele.

Pobytové služby zahrnují ubytování v jedno až čtyřlůžkovém pokoji dle možností poskytovatele a s přihlédnutím k individuálním potřebám uživatele, stravu v domácnostech klientů, podporu, případně pomoc při zvládnutí běžných úkonů péče

o vlastní osobu, pomoc při osobní hygieně nebo podmínky pro osobní hygienu, dále pak výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti v souladu s koncepcí organizace a příslušného výchovného oddělení a v souladu s individuálním plánem uživatele, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti vedoucí k rozvoji nebo udržení osobních a sociálních schopností a dovedností podporujících sociální začleňování, pomoc při uplatňování práv a oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí souvisejících s činností poskytovatele, ošetrovatelskou péčí prostřednictvím pracovníků v přímé péči, rehabilitaci na základě indikace lékaře a dle kapacitních možností rehabilitačních pracovišť poskytovatele a poskytnutí odborné lékařské péče a doprovod uživatele za touto péčí, obstarání léků pro klienty DOZP předepsaných lékařem a jejich pravidelné podávání. (www.bobelovka.cz)

6.3 Poslání a cíle organizace

Základním posláním organizace je snaha o vytvoření prostředí co nejpodobnějšího běžnému životu a zajistit uživatelům pobytové i ambulantní služby zaměřené na oblast výchovy, vzdělávání a aktivizačních činností. Organizace vytváří podmínky k rozvoji samostatnosti uživatelů sociálních služeb a jejich maximálnímu osamostatnění.

K naplnění svého poslání organizace definuje konkrétní cíle:

1. Snažit se pokrýt kapacitou i nabídkou služeb poptávku v jindřichohradeckém regionu.
2. Vytvořit kvalitní a profesionální prostředí s angažovaným profesionálním týmem pracovníků.
3. Vést klienty k co největší samostatnosti a možnému osamostatnění.
4. Být součástí fungující sociální sítě zařízení, které poskytují služby lidem s mentálním postižením.
5. Zajistit klientům všestranný a vyvážený program vycházející z individuálních plánů.
6. Rozvinout individuální schopnosti, vědomosti a dovednosti klientů.

7. Pomoci klientům při naplňování jejich práv a zapojení do života společnosti i mimo organizaci.
8. Podporovat samostatnost a vlastní aktivitu klientů v jejich volném čase.
9. Vytvořit pro klienty bezkonfliktní a podnětné prostředí rodinného charakteru.
10. Zajistit klientům v pobytových službách kvalifikovanou ošetrovatelskou péči a přiměřenou rehabilitaci.
11. Poskytovat sociální poradenství klientům a zájemcům o služby.
(www.bobelovka.cz)

6.4 Principy organizace

CPASS Bobelovka při dosahování svých cílů uplatňuje následující principy:

Transparentnost při poskytování služeb - činnost poskytovatele je průhledná, je zajištěna dostatečná informovanost, která umožňuje odbornou diskusi i veřejnou kontrolu.

Odpovědnost poskytovatele - jednotliví zaměstnanci zapojení do poskytování sociálních služeb mají jasně definované role, včetně příslušných kompetencí a odpovědnosti.

Týmová spolupráce - z týmové spolupráce všech zainteresovaných profesí uvnitř i vně organizace vychází profesionalita poskytovaných služeb. Důraz je kladen hlavně na vzájemný dialog a dohodu.

Bezpečnost a odbornost poskytovaných služeb - poskytovatel zaručuje oboustranně bezpečný způsob poskytování služeb. Klade důraz na další vzdělávání zaměstnanců.

Vnímání osoby uživatele ve všech souvislostech - poskytované služby pokrývají jen část potřeb klienta, jsou plánovány a prováděny i s ohledem na ostatní požadavky a odlišnosti jednotlivých klientů, jejich rodinnou situaci, zájmy, vztahové sítě apod.

Řešení problémů na základní úrovni - jakýkoliv problém je řešen nejbližším subjektem na daném místě a na nejnižší možné úrovni rozhodování a řízení.

Podpora a nezbytná míra péče - služby jsou pro klienty vyžádanou podporou v situacích, kdy si sami neporadí.

Zapojování uživatele do spolurozhodování - klient se může individuálně i ve skupině podílet na spolurozhodování o poskytovaných službách, o svém vlastním životě a poskytovatel mu k tomu nabízí možnosti, je respektován jeho názor.

Maximální naplňování práv uživatele - organizace při poskytování služeb dbá, aby byla zajištěna ochrana práv klientů a tato práva byla maximálně naplňována.

Rovné podmínky pro všechny uživatele - systém sociálních služeb dává všem stejné příležitosti a přistupuje spravedlivě ke všem skupinám klientů i k jednotlivým složkám služeb.

Individualizovaná podpora uživatele - každý klient má služby poskytovány na základě dohodnutých osobních cílů a plánů k jejich dosažení.

Zamezení sociálnímu vyloučení uživatele - poskytované služby směřují k zapojení klienta do života ve společnosti, je podporován při využívání vnějších dostupných služeb.

7 PŘÍPRAVA KLIENTŮ S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM NA CHRÁNĚNÉ BYDLENÍ V ČR

Dnes se již v zařízeních ústavního a pobytového typu můžeme setkat s programem přípravy na chráněné (samostatné) bydlení. Bohužel jich stále není mnoho, nejčastěji lidé s mentálním postižením přecházejí do služeb chráněného bydlení bez předchozí přípravy a tato náhlá změna se následně negativně odráží na jejich psychickém i tělesném stavu.

Z ústavního prostředí, kde byli zvyklí většinou na nepřetržitý dohled někoho z personálu, neznali soukromí, svá přání a potřeby museli často podřizovat velké skupině, ale také nezakusili ve velké míře odpovědnosti, samostatnosti a nemuseli se nikdy spoléhat sami na sebe, se najednou dostanou do nějakého menšího bytu, kde spousta skutečností probíhá zcela odlišně. Tato změna je pro člověka, který v uměle vytvořeném a ochranném prostředí žil celou řadu let, velmi obtížně stravitelná a mnohdy si na ni člověk s mentálním postižením zvyknout nedokáže. A právě cílená

příprava na novou etapu jejich života má za úkol každému z klientů v co největší míře pomoci se s touto změnou vyrovnat.

Cílem takovéto přípravy je v co nejvyšší možné míře uschopnit lidi s mentálním postižením k podmínkám samostatného bydlení. A to zejména v oblastech pracovních a sociálních. Během této přípravy se klientům simulují životní podmínky co nejvíce podobné těm, které je čekají v chráněném bydlení.

Učí klienty znát, co mohou od nového bydlení očekávat. Konkrétně je seznamuje s tím, jak vypadá den v chráněném bydlení, v prostředí jiném, než byl ústav. Zapojuje je do všech běžných činností v péči o domácnost (úklid, starání se o své osobní věci, vaření, nákupy na vaření...), podporuje samostatnost v péči o vlastní osobu (hygiena, sebeobsluha, stolování, péče o oblečení, nakupování osobních věcí...), učí klienty hospodařit se svými financemi, znát hodnotu peněz, podporuje jejich schopnost rozhodovat se podle vlastního přání a uvědomovat si zodpovědnost za svá rozhodnutí, aktivně pomáhá naplňovat jejich volný čas způsobem, který si sami vyberou, zprostředkovává kontakt se společenským prostředím, pomáhá jim vyřizovat veškeré osobní záležitosti atd.

Ve všech těchto krocích mají klienti neustálou podporu ze strany personálu - asistentů, kteří je celým programem provází, povzbuzují a poskytují cílenou pomoc a péči přesně v těch oblastech, které jsou třeba trénovat. Narozdíl od registrované služby chráněného bydlení, bývají tyto programy pro přípravu na samostatné bydlení součástí celoročního pobytu organizace, realizují se v prostorách zařízení a neplatí pro ni stejné podmínky jako pro službu chráněného bydlení. Klienti si tedy platí úhradu ve stejném rozsahu, jako platili předtím a nemusí si platit asistenta na konkrétní úkony – je jim k dispozici v době své pracovní doby neustále.

Stejně jako v jiné pobytové službě i během přípravy na samostatné bydlení je s klienty pracováno na jejich individuálních plánech, s asistenty (klíčovými pracovníky) si klienti stanovují osobní cíle a aktivně je naplňují. Každý plán musí vycházet z individuálních potřeb a zájmů klienta a být odrazem jeho přání a tužeb.

Program přípravy na samostatné bydlení by měl být písemně zpracovaný. Metodika by měla obsahovat cíle a principy přípravy, pro jaké klienty je příprava vhodná, jakou má kapacitu, prostředky, kterými je cílů dosahováno a personální zajištění.

Jednou z možností je, že po určitém čase stráveném v programu přípravy na samostatné bydlení klient zjistí, že tento typ bydlení mu zcela nevyhovuje a chce se vrátit zpět do „ústavního“ prostředí, ve kterém žil dlouhé roky předtím. I to je pozitivum takovéto přípravy – klient díky praktické ukázce zjistí, že se mu tento styl života nelíbí a bez výraznějších překážek se většinou může vrátit zpátky do prostředí, kde žil předtím. Když program přípravy na samostatné bydlení probíhá pod záštitou organizace, ve které klient žije, není jeho účast v programu vázána žádnou novou smlouvou.

Ideálním příkladem dobře fungující přípravy na samostatné bydlení je, když se klient po několika měsících strávených v programu cítí připraven na odchod do chráněného bydlení. Důležité zde je, aby tuto změnu dokázal zhodnotit nejen asistent v přípravě, ale hlavně sám klient. Před samotným odchodem do chráněného bydlení by klient měl být schopen samostatného bydlení pouze s částečnou podporou a znatelné by měly být pokroky, které během přípravy udělal.

PRAKTICKÁ ČÁST

8 CÍL VÝZKUMU, VÝZKUMNÉ OTÁZKY A POUŽITÉ METODY

Chráněné bydlení je jedna z nejmodernějších sociálních služeb pro lidi s mentálním postižením. Toto téma je čím dál více aktuální a chráněné byty se neustále rozšiřují. Malá pozornost se ovšem věnuje tomu, jak klienty na tento zásadní krok připravit a předejít tak některým negativním dopadům, které tato životní změna může přinést.

U vzniku přípravného programu v CPASS Bobelovka jsem byla od začátku osobně přítomna. Podílela jsem se na jeho vytváření a jako jedna ze dvou asistentek jsem s klienty následně v tréninkovém bytě strávila tři roky. Při stanovení hlavního cíle této práce tedy vycházím z osobní zkušenosti.

8.1 Cíl výzkumu

Hlavním cílem výzkumné části této práce je *zjistit, zda a za jakých podmínek je možné klienty s mentální retardací připravit na chráněné bydlení.*

8.2 Výzkumné otázky

Záměrem bylo přípravný program zmapovat, sledovat jeho průběh a odhalit tak jeho silné i slabé stránky a vyhodnotit, zda je pro klienty přínosem do budoucna. Výzkumné otázky tedy jsou:

Otázka č. 1: Jaké podmínky je třeba vytvořit pro realizaci přípravy klientů na chráněné bydlení?

Otázka č. 2: Jakou roli v přípravném programu hraje osoba klienta s mentálním postižením?

Otázka č. 3: Jaké byly reakce klientů na přípravný program v CPASS Bobelovka?

8.3 Použité metody

Výzkum v této práci je kvalitativní, konkrétně byly užity metody *zúčastněného pozorování* a *neformálních rozhovorů* s klienty.

V kvalitativním výzkumu není hlavním cílem testování hypotéz, nýbrž snaha nalézt motivy a důvody, které stojí za jednáním lidí a význam, který lidé okolním jevům přisuzují. Cílem kvalitativního výzkumu je tedy objasnění jednání lidí. Výzkumník je obvykle v delším a intenzivnějším kontaktu s každodenní situací zkoumaného jedince či skupiny a provádí zkoumání v přirozených podmínkách. (Hendl, 2005)

Metoda pozorování je cílevědomé a soustavné vnímání jevů a procesů, které směřují k odhalování podstatných souvislostí a přibližují vztah sledované skutečnosti. (Skalková, 1983) Je to nejstarší a nejjednodušší výzkumná metoda používaná v přírodních i sociálních vědách, pomocí které získáváme poznatky o daném jevu nebo procesu. Pozorování nám umožňuje postihnout především jevovou stránku, podle které usuzujeme o samotné podstatě. Speciálním typem pozorování je participální pozorování. Participální pozorování neboli zúčastněné pozorování je, když pozorovatel je členem skupiny, účastní se jejích „akcí“. Je dlouhodobé, pozorovatel (výzkumník) může sledovat jevovou, vnější stránku reality. (Gavora, 1996)

Při pozorování pro mě byla výhodou skutečnost, že jsem s klienty trávila hodně času a byla jsem osobně přítomna mnoha situacím v jejich životě v tréninkovém bytě. Dlouhodobě jsem byla součástí jejich skupiny a svoje zkušenosti a zážitky se mnou sdíleli.

K získání dalších informací jsem použila *metodu rozhovoru*. Rozhovor je nenahraditelnou metodou pro získávání podrobnějších informací o názorech, záměrech, postojích a přáních dotazovaného. Spočívá v kontaktu dvou osob, z nichž každá má svou specifickou roli. Je charakterizována zejména přímou sociální interakcí. (Hendl, 2005)

Kvalitativní rozhovory, které jsem s klienty přípravného programu vedla, vyžadovaly porozumění a umění naslouchat. Měla jsem vždy možnost rozhovor moderovat, podle potřeby upřesňovat otázky a ověřovat, zda klienti mé otázky správně pochopili. Podle jejich reakcí jsem přizpůsobovala svůj přístup a strategii vedení rozhovoru. Nevýhodu v použití této metody mohly být vlivy sympatií či antipatií na

obou stranách účastnících se rozhovoru, které do jisté míry mohly ovlivnit získání potřebných informací.

9 VÝZKUMNÝ VZOREK, KAZUISTIKY KLIENTŮ

9.1 Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek šetření představuje pět mladých mužů, kteří se do přípravného programu přihlásili a v roce 2009 se přestěhovali do nově vzniklého tréninkového bytu v CPASS Bobelovka. Představeni jsou v následujících kazuistikách.

9.2 Kazuistiky klientů

Petr, 33 let

Osobní anamnéza

Petr se narodil jako druhé dítě svým rodičům. Celé těhotenství matky i samotný porod probíhaly zcela v pořádku, bez jakýchkoliv komplikací. První roky Petrova života si jeho matka nevšimla ničeho, co by u Petra naznačovalo jeho odlišný vývoj nebo nějaké zdravotní komplikace. Mezi třetím a čtvrtým rokem byla Petrovi diagnostikována mentální retardace, krátce před pátými narozeninami byla tato diagnóza upřesněna na lehkou mentální retardaci.

V devíti letech byl Petr sražen autem a utrpěl úraz hlavy – otřes mozku II. stupně. Následkem tohoto úrazu je Petr od svých deseti let až dodnes sledován na neurologii kvůli poúrazové epilepsii.

V dětství byl Petr spíše samotářský, stranil se kolektivu svých vrstevníků, hodně tíhl k rodině, hlavně k matce. To platí i v současné době. Petr nemá rád konflikty, ve skupině bývá spíše submisivní, nechává se snadno ovlivňovat a vše prožívá velmi emotivně. Pravidelně dochází k lékaři a vzhledem k diagnóze mentálního postižení od dětství bez větších změn užívá medikaci + léky na epilepsii.

Jeho největší zálibou je fotografování, hlavně fotografování přírody. Často chodí s fotoaparátem na dlouhé procházky a fotí. Velkým úspěchem pro něj byla výstava jeho vlastních fotografií.

Rodinná anamnéza

Petr má jednu o čtyři roky starší sestru Kateřinu, ke které od malička vzhlížel a byla pro něj vždy určitým vzorem. Petrův otec byl přítomen v rodině pouze krátce, odstěhoval se a následně s Petrovou matkou rozvedl v době, kdy byly Petrovi tři roky. Manželství Petrových rodičů bylo značně konfliktní, otec matku často i v přítomnosti dětí slovně i fyzicky napadal. Po rozvodu byly obě děti svěřeny do péče matky. Od té doby se u Petra doma vystřídalo několik matčiných partnerů, nikdy ale nešlo o dlouhodobý vztah, který by přetrval více než rok.

Se svým otcem se Petr od té doby neviděl, otec ho nikdy nepřijel navštívit, o Petra se nezajímal. Petr o svém otci mluví s velkým despektem, dává mu za vinu rozpad rodiny a to, že s matkou a sestrou žili téměř na hranici chudoby. Konkrétní vzpomínky ale na otce nemá, vše, co o něm ví, je z matčina vyprávění. K žádnému z pozdějších matčiných přátelů si Petr nevytvořil bližší vztah.

Když bylo Petrovi jedenáct let, odstěhovali společně s matkou a sestrou z velkého bytu do starého baráku na okraji města, kde měli nižší výdaje za bydlení. V té době Petrova sestra nastoupila do učení a odstěhovala se na internát do Českých Budějovic a Petr zůstal v baráku na krátký čas s matkou sám. Necelého půl roku po přestěhování Petr začal navštěvovat týdenní stacionář v Jihlavě a k matce do baráku se vracel pouze na víkend. Takto to fungovalo řadu let, až do doby, kdy se Petr přestěhoval do Jindřichova Hradce, kde začal využívat služby celoročního pobytu. Matka si po čase našla nového přítele, pana Josefa, s kterým žije dodnes. Ten jí z velké části hradí výdaje spojené s bydlením a o barák se stará. Petr se s ním vídal vždy o víkendu, kdy přijel domů ze stacionáře a tudíž si s ním nevytvořil nijak blízký vztah. Bere ho jako matčina přítele, který jí pomáhá a respektuje ho. Když mu dnes Josef dá nějaký dárek, Petr se vždy dlouho radostně s dárkem chlubí a všem s oblibou říká, že mu to koupil strýc Pepík.

Od doby, kdy se Petrova sestra Kateřina odstěhovala na internát, se jejich setkávání značně omezilo. Kateřina se z internátu domů skoro nikdy nevracela a po ukončení školy se vdala a zůstala bydlet v Českých Budějovicích. Nyní má dvě děti, které Petr nikdy neviděl. I přesto, že posledních několik let se Petr se setrou nevidá, vždy o ní moc hezky mluví a má přehled o tom, kde bydlí, kde pracuje a jak se má. Tyto

informace má buď od matky, nebo mu je sestra pošle e-mailem. Spolu s Petrem si nikdy nevolají, poslední rok si ale stále častěji dopisují právě přes e-mail.

Školní anamnéza

Mateřskou školu Petr nenavštěvoval, nastoupil až v šesti letech do speciální školy v Jihlavě, kam chodil devět let. První roky ve škole byl Petr hodně uzavřený, ale zhruba od čtvrtého roku ve škole se výrazně zlepšoval zejména v přípravě na vyučování, což mu dodalo sebedůvěru a ve škole se cítil lépe. To souvisí s tím, že dokud bydlel s matkou, nikdo se s ním doma přípravě na školní vyučování nevěnoval a Petr chodil do školy s nevypracovanými domácími úlohami a s provinilým pocitem. To se změnilo, když nastoupil do týdenního stacionáře, kde se s ním do školy připravovali denně a Petr sám chtěl přípravě na výuku věnovat spoustu času.

Vztah k učitelům měl Petr vždy dobrý, bral je jako velké vzory a téměř za každou cenu se jim snažil zavděčit. Mezi spolužáky si žádné blízké přátelé nenašel, ale vycházel s nimi bez problémů, kolektivu se spíše stranil.

Pedagogy byl Petr vždy hodnocen jako snaživý a pracovitý, byl vděčný za pozornost a zájem.

Sociální anamnéza

Jak již bylo zmíněno, Petr je spíše samotář. V kolektivu nikdy není tím dominantním, spíše se ztrácí v davu. Táhne k autoritám, vždy se snaží udělat nejlepší dojem na své učitele nebo asistenty než na své vrstevníky, spolužáky, spolubydlící. Od učitelů nebo asistentů vyžaduje uznání někdy za každou cenu, je schopen na sebe upozorňovat všemi možnými způsoby a aby se dočkal uznání, často se sám chváí a upozorňuje na vše pozitivní, za co by mohl být oceněn. Pokud je upozorněn na to, když udělá něco špatně, svou reakci většinou přehání. Své emoce často až přehrává právě ve snaze zaujmout asistentovu pozornost.

Mezi spolubydlícími Petr málokdy vyvolá nějaký konflikt a když se někdo z nich hádá, vždy před asistenty prohlašuje, že jsou mu tyto situace velmi nepříjemné a těžce je nese. Několikrát ale probíhající spor sám schválně podnítl a do sporů se vkládá tak, aby je ještě zhoršil. To vše ale pouze když předpokládá, že ho žádný asistent nevidí.

Když se nějaký konflikt týká přímo jeho osoby, vždy se staví do role oběti a zaujímá pozici ublíženého. Následně rád přizná svou chybu a slibuje, že se bude snažit ji napravit. Tohle vše probíhá nejvíce kvůli jeho touze po pozornosti, kterou vyžaduje od asistentů.

Petr většinou se svými vrstevníky nesdílí stejné záliby, což někdy může působit jako překážka v komunikaci. Neprojevuje zájem o typicky chlapecké aktivity jako je sport, automobily, akční filmy a podobně, možná proto je od ostatních mírně izolován. Působí jako snílek, který je sám ve svém světě, do kterého někoho z vrstevníků nerad pouští.

Ve volném čase je jeho zájmem číslo jedna fotografování. Rád se také věnuje práci na počítači, za své úspory si koupil vlastní notebook, na kterém se učí upravovat své fotografie a využívá internetu. Moc rád poslouchá hudbu, hlavně country a folk. V Jindřichově Hradci navštěvuje pravidelně taneční kroužek a několikrát se s ostatními tanečnickými zúčastnil různých vystoupení. I když v tanci moc nevyčnívá a často je mimo rytmus, moc ho to baví a rád o tanečním kroužku mluví.

Před několika měsíci začal Petr docházet na opačný konec města do terapeutických dílen, kde poznal nové lidi. Mezi nimi i mladou slečnu Aničku, se kterou navázal velmi blízký vztah a v současné době spolu tráví čím dál více času na společných procházkách.

Lubor, 27 let

Osobní anamnéza

Lubor byl pro svou matku již třetím dítětem. V době, kdy ho čekala, měla doma dva chlapce, dvouletého Radima a pětiletého Karla. Každý z chlapců má jiného otce, stejně tak i Lubor. Nebyl dítětem plánovaným, jeho matka otěhotněla v době, kdy bydlela s oběma dětmi na městské ubytovně. V rodném listě nemá Lubor uvedeno jméno otce, matka uvádí, že si tím není jistá.

Svému těhotenství Luborova matka odmítala jakkoliv přizpůsobit svůj dosavadní život, nadále kouřila, pila alkohol a podle záznamů v Luborově dokumentaci nelze vyloučit, že během těhotenství užívala pervitin. Lubor se narodil předčasně, ve 34. týdnu matčina těhotenství. Porod proběhl bez komplikací a o prvních letech Luborova života není žádný záznam.

Ve čtyřech letech dětský lékař u Lubora konstatoval opožděný vývoj řeči i psychomotorických funkcí a doporučil další vyšetření. Na jejich základě byla stanovena diagnóza lehké mentální retardace, kdy není zapotřebí užívat žádné medikace.

Lubor byl velmi živý a temperamentní dítě, žádná velká omezení ve svém životě ale nepociťoval, vždy byl obklopen kamarády a byl velmi pozitivní. Když mu bylo 14 let, utrpěl velmi těžký úraz, který zanechal trvalé následky. Společně se starším bratrem a jeho kamarády lezl na sloup s elektrickým vedením, odkud po zásahu proudem spadl a ošklivě se popálil na obou horních končetinách. Následkem těchto zranění mu byla amputována téměř celá dlaň na levé ruce a čtyři prsty pravé ruky. Tuto příhodu v současné době vypráví vždy s úsměvem, popisuje to tak, že si pouze hráli.

Od sedmi let Lubor pravidelně využíval služby denního stacionáře v Jihlavě až do svých 23 let, kdy se přestěhoval do Jindřichova Hradce a zapojil se do programu přípravy na chráněné bydlení. Přestěhování do Jindřichova Hradce inicioval personál jihlavského stacionáře, který navrhl Lubora jako vhodného kandidáta. Ve stacionáři našel Lubor spoustu přátel a blízké vztahy měl i s některými asistenty. Dodnes jezdí své kamarády do Jihlavy navštěvovat a je s nimi v kontaktu.

Lubor je svým založením velký optimista a má veselou povahu. Většinu času bývá dobře naladěný, je energický, hodně se směje a rád všechny situace zlehčuje. Žádné postižení či omezení ve svém životě si nepřipouští, a přestože v levé ruce nemá téměř žádný cit a pravou může používat pouze omezeně, zvládá svou sebeobsluhu i další úkony zcela bez problémů.

Mezi Luborovy největší záliby patří auta. Rád navštěvuje různé autobazary, rád o autech čte nebo si hledá fotografie na internetu. S oblibou jezdí na kole, nejčastěji právě do autobazarů v okolí. Ve svém životě potřebuje muziku, denně poslouchá svá CD, u rádia usíná a po probuzení ho ihned zapíná. Rád sleduje akční filmy a svůj čas tráví i na počítači, hlavně na internetu. Dokáže dobře psát a krásně malovat, obě tyto činnosti dělá ale málokdy, jen pokud má chuť a náladu.

Rodinná anamnéza

Luborova matka vedla většinu jeho života velmi bouřlivý život, který často ohrožoval na zdraví ji i její děti. Dlouhodobě je závislá na alkoholu a střídavě užívá různé drogy. Během Luborova dětství neustále měnila místa bydlení, střídala různé

ubytovny, azylové domy a byty svých známostí. Děti měla vždy u sebe, často ale žili ve značně špatných podmínkách, ve špíně, někdy bez tepla a vody. Kdo je Luborův otec neví a Lubor tuto skutečnost bere klidně, na otce se nikdy neptá.

Když byl Lubor dítě, občas se matka na několik týdnů „ztratila“, v té době svěřila chlapce vždy své matce, Luborově babičce. Ta žije v bytě na kraji Jihlavy a měla velký vliv na výchovu Lubora i jeho bratrů. Lubor k ní má velmi vřelý vztah a často o ní mluví a vzpomíná, co vše s babičkou zažil.

Již více než rok nemá Lubor o své matce žádnou zprávu. Naposledy se spolu viděli předtím, než se Lubor odstěhoval do Jindřichova Hradce, potom mu matka jednou za čas telefonovala, ale nyní se neozvala velmi dlouho a žádnou zprávu o ní nemá ani Luborova babička. Oba Luborovi bratři v současné době žijí na ubytovně v Jihlavě, oba mají údajně také problémy s alkoholem, jsou nezaměstnaní a mají velké dluhy. Lubor si s oběma píše přes internet a přes mobilní telefon, při nedávné návštěvě v Jihlavě oba navštívil.

Školní anamnéza

Krátce po sedmých narozeninách Lubor nastoupil do praktické školy v Jihlavě, kam chodil až do svých osmnácti let. Školu měl moc rád, byl obklopen kamarády a to mu vyhovovalo. S učiteli nikdy neměl žádné konflikty, při výuce se snažil, ale domácí příprava se většinou neodehrávala. Pokud se ve třídě řešila nějaká lumpárna, bylo téměř jisté, že Lubora se přímo týká, většinou se zúčastnil všeho.

Mezi spolužáky byl oblíbený pro svou veselou povahu, často inicioval různé hry, vždy byl ve škole velmi přirozený, energický, ochotný pomoci a nezkazil žádnou legraci. Kdykoliv se v rámci školy jelo na nějaký výlet, Lubor kvůli nedostatku financí zůstával ve škole v jiné třídě a i tam byl vždy spokojený, brzy se skamarádil s ostatními dětmi.

Sociální anamnéza

Lubor je velmi společenský člověk a cítí se moc dobře, pokud je obklopen lidmi. Samotu nevyhledává, svůj volný čas vydrží krátce trávit sám, ale brzy se vrací zase do společnosti druhých. Pokud nějakým způsobem naplňuje svoje záliby, vždy je spokojenější, pokud to může s někým sdílet. Na jeho oblíbený film se chce dívat se

spolubydlícími, auta si prohlížet s kamarádem a když například něco hledá na počítači, často si volá asistentku na pomoc i k takovým úkonům, které dobře ovládá.

Konflikty nevyvolává ani nevyhledává, ale často se do nějakých dostane právě proto, že se „veze s davem“ a touží být u všeho. Jeho optimismus ho téměř nikdy neopouští, ale přibližně jednou za půl roku se stane, že se Lubor zcela stáhne do sebe a s nikým nechce komunikovat. Tuto uzavřenou a zasmušilou náladu mívá bez zjevné příčiny, trvá většinou tak dvě hodiny a poté se opět s úsměvem vrátí do kolektivu. Nikomu v jeho okolí se nepodařilo vyzorovat, co tyto nálady způsobuje a Lubor se vždy vyjadřuje tak, že se nic neobvyklého nedělo a že je vše v pořádku.

Lubor je svým založením velký dobrák, ale nechá se velmi snadno ovlivnit, což ho již několikrát přivedlo do nepříjemné situace. Je příliš důvěřivý a nedokáže vyhodnotit rizika, takže byl několikrát okraden, aniž by si to v danou chvíli vůbec uvědomoval. Své osobní věci několikrát sám rozdal (kolo, rádio), nebo vyměnil za nějakou bezcennou drobnost. Několikrát také přišel o své věci, když se snažil udělat dojem na nějakou dívku, která jeho naivitu využila. Nedávno například nabízel své kolo slečně, která byla dle jeho slov velká kočka, když s ním bude chodit.

Když bylo Luborovi osmnáct let, jeho matka si vzala půjčku na dvacet tisíc korun, kterou sepsala jeho jménem a nechala ji Luborem podepsat. Peníze ovšem v pravidelných splátkách nevracela a veškeré upomínky i poplatky z prodlení byly adresovány právě Luborovi. Tuto situaci velmi obtížně řešili Luborovi asistenti v denním stacionáři v Jihlavě a po velkém úsilí se jim podařilo Lubora tohoto závazku zbavit. Z těchto důvodů byla Luborovi krátce po přestěhování do Jindřichova Hradce omezena způsobilost k právním úkonům a jeho opatrovníkem byl stanoven městský úředník.

Vladan, 31 let

Osobní anamnéza

Vladan se narodil v roce 1982 císařským řezem v porodnici v Prachaticích. O průběhu těhotenství jeho biologické matky není nic známo, porod proběhl plánovaně císařským řezem bez významnějších komplikací. Vladan byl prvním dítětem své biologické matky a již čtyři měsíce po jeho narození soud zbavil jeho matku rodičovské zodpovědnosti a Vladan byl přemístěn do kojeneckého ústavu.

Po kojeneckém ústavu následoval dětský domov, z kterého Vladan v šesti letech odešel do tehdejšího ústavu sociální péče v Praze. V dětském domově měl velké problémy se soužitím v kolektivu s ostatními dětmi, byl velmi nepřizpůsobivý, často konfliktní a vždy trval na svém. V šesti letech lékař určil diagnózu lehké mentální retardace s výraznou emočně nestabilní poruchou osobnosti impulzivního typu, kvůli které Vladan již řadu let užívá pravidelně tlumící léky v různém rozsahu, podle jeho konkrétního chování a prožívání.

Z ústavu sociální péče v Praze si Vladana v necelých osmi letech odvezli jeho noví pěstouni do rodinného baráku na jihu Čech. V této rodině bydlel tři a půl roku, poté ho pěstouni umístili do domova pro osoby se zdravotním postižením v Táboře, kde žil až do 27 let, dokud se nepřestěhoval do CPASS Bobelovka v Jindřichově Hradci, kde se rozhodl připravit na samostatnější bydlení v chráněném bytě.

Již od dětství se Vladanovi velmi líbí koně a jejich motiv ho provází celým životem. Sbírá všechny věci, na kterých jsou koně, rád o nich čte, mluví, poslouchá. Od doby, co bydlí v J. Hradci, pravidelně dvakrát týdně navštěvuje jezdecký kroužek, kde se o koně stará a jezdí na nich. Toto je pro něj prioritou číslo jedna. Také je velmi zručný, vášnivě rád vyšívá ubrusy a ještě raději je někomu nabízí, často značně nesmlouvavě.

Rodinná anamnéza

Svoje biologické rodiče Vladan nezná a nikdy je neviděl. Biologická matka byla krátce po jeho narození zbavena rodičovské zodpovědnosti a ve Vladanově životě se nikdy nevyskytovala. Čtyři roky po Vladanově narození měla dalšího chlapce, Vladanova bratra Jakuba. Vladanovi pěstouni si zároveň s Vladanem do pěstounské péče vzali i Jakuba, jejich záměrem bylo, aby vyrůstali společně. Oba chlapci se se svými pěstouny dobře sžili, přijali jejich příjmení a brzy se pro oba stali matkou a otcem.

Během let do rodiny přicházely další děti, některé mladší, některé přibližně ve Vladanově věku. V té době začaly první větší problémy, Vladan se s novými sourozenci obtížně sžíval a neustále vyvolával konflikty. Vladanovi pěstouni si do péče vzali celkem devět dětí, Vladan a Jakub byli první. Nad Jakubem se Vladan snažil držet ochrannou ruku a s ostatními dětmi v rodině příliš dobře nevycházel, i když je od začátku bral jako nové sourozence a dodnes se o všech vyjadřuje jako o svých sestřích

a bratrech. Vždy chápal, že s Jakubem mají společné biologické rodiče a ostatní sourozenci jiné, celou rodinu ale přijal za svou, i přesto, že se s někým z nich neustále hádal. Rodiče pěstounské matky se staly Vladanovými prarodiči, ke kterým často jezdí pracovat na chalupu a rád jezdí pomáhat i strýci.

Nejbližší vztah krom bratra Jakuba má Vladan se svou matkou, je pro něj jedinou uznávanou autoritou, respektuje ji a důvěřuje jí. S otcem má také pěkný vztah.

Školní anamnéza

Vladan začal svou školní docházku v necelých sedmi letech ve speciální škole v Praze, ale hned ve druhé třídě se stěhoval ke svým pěstounům na jih Čech, kde pokračoval také ve speciální škole. Dokončil ji po devíti letech a pokračoval praktickým učebním oborem – kuchař a pomocné práce v kuchyni. Speciální školu zvládal zcela bez problémů v učení, mezi ostatními spolužáky ale nebyl nikdy příliš oblíbený. Nad ostatními dětmi se povyšoval a nikdy se nepovažoval za jednoho z nich. Neustále je poučoval, co mají dělat, upozorňoval na jejich chyby a žádné bližší přátelé si tam nenašel.

Během učení už výuku nezvládal tak lehce jako předtím, příprava do školy pro něj byla náročnější a zpočátku se mezi ostatními moc neprojevoval. To se změnilo až v průběhu druhého ročníku, kdy opět přesvědčen o své neomylnosti ostatní spolužáky stále upozorňoval na jejich nedostatky a to i v případě, že totéž se týkalo i jeho osoby. O ostatních ve škole se vyjadřoval jako o „postižených dětech“, on sám se mezi ně nepočítal, což přinášelo řadu podobných konfliktů. Před učiteli se prezentoval jako ten, co ostatním ve třídě musí pomáhat, protože by jinak výuku nezvládli. Že si vždy znepráčetil své vrstevníky ho netrápilo, snažil se být zadobře s jenom s učiteli a dělat na ně dobrý dojem.

Sociální anamnéza

Vladan je svérázná osobnost a soužití s ním je v každém ohledu náročné. Velmi nerad se jakýmkoliv způsobem přizpůsobuje svému okolí, vždy udělá vše pro to, aby se přizpůsobit museli ti druzí, ne on. Nestává se, že by uznal pravdu někoho jiného, je skálopevně přesvědčen o tom, že jeho úvahy jsou ty jediné správné. Jediný, koho respektuje a uznává, je jeho matka, která často musí zasahovat do sporů, které Vladan

mívá se svými spolubydlícími. Až po matčině rázném zásahu se Vladan vždy na čas stáhne, matku poslechne.

Ve svém životě si vytváří vlastní scénáře událostí a situací, které se odehrály a jinou variantu nepřipouští. Když mu nějaká situace nevyhovuje, upraví si její průběh, prezentuje ji potom po svém a pravděpodobně sám nakonec věří tomu, že se tak udála. Často osočuje ostatní ve svém okolí z věcí, které si vymyslel a pokud evidentně v něčem pochybil on, nikdy toto neuzná a velmi přesvědčivě o tom lže.

Vladan je rád, pokud se cítí potřebný, proto často pomáhá mladším nebo méně soběstačným lidem ve svém okolí. V péči o druhé je ale důkladný, milý a pečlivý. Pomáhá i v případech, že o to není požádán, mnohdy až za každou cenu, má rád pocit, že bez něj by to nešlo.

Ve svém projevu je Vladan velmi hlučný, mluví hlasitě, vždy se snaží překřičet ostatní. Pokud je s někým ve sporu, je nemožné s ním o problému klidně mluvit, ihned začne křičet, druhého neposlouchá a zarputile si vede stále svou. S ostatními v kolektivu ze všech těchto důvodů vychází ve valné většině obtížně a není příliš oblíben. Všude se okamžitě snaží převzít velení a svým spolubydlícím se snaží řídit život v každém detailu. Neustále jim opakuje, co mají nebo nemají dělat a pokud se tím odmítají řídit, je značně frustrovaný a často vše vyústí ve velkou hádku.

Své přátelé si Vladan hledá vždy mezi staršími, často právě mezi zaměstnanci centra nebo ústavu, mezi učiteli, vedoucími kroužku a podobně. Snaží se jim všemožně zavděčit, nosí drobnosti, ve snaze zalíbit se donáší na ostatní a neustále nabízí svou pomoc. Pokud s ním někdo z nich zpočátku naváže přátelský vztah, Vladan takového člověka bude hájit za každých okolností. To vše ale jen do chvíle, dokud s ním dotyčný bude ve všem souhlasit. Ve chvíli, kdy vyjádří nad něčím svůj nesouhlas, nebo jakkoliv zpochybní Vladanovo jednání (stačí jen otázkou), Vladan se stane okamžitě nepřátelským a při první příležitosti se bude snažit tuto osobu poškodit, často i lží.

Pro svou komplikovanou povahu je Vladana nesnadné odhadnout. Zpočátku vždy působí velmi mile a přívětivě, je usměvavý, sympatický a stále nabízí svou pomoc, pokud se mu ale něco nelíbí, v okamžiku se změní ve výbušného a nepřátelského člověka.

Jakub, 27 let

Osobní anamnéza

Jakub se narodil na konci roku 1986 jako druhé dítě. Jeho matka byla již podruhé několik měsíců po jeho narození zbavena rodičovské zodpovědnosti a Jakub se dostal stejně jako kdysi jeho starší bratr do kojeneckého ústavu a následně do dětského domova v Praze.

Z dětského domova si ho jako čtyřletého vzali k sobě do pěstounské péče manželé z Jindřichova Hradce a Jakub se v této rodině setkal se svým biologickým bratrem Vladanem. Se svými pěstounskými rodiči Jakub bydlel až do chvíle, kdy se přestěhoval do CPASS Bobelovka. Prostředí již dobře znal, protože tam od svých devatenácti let využíval služeb denního stacionáře a navštěvoval terapeutické dílny.

Jakub má lehkou mentální retardaci a závislou poruchu osobnosti, neužívá žádnou medikaci. Je vášnivým fanouškem hokeje, chodívá na zápasy, sleduje ho v televizi, sbírá hokejové karty a dresy hokejistů. Sleduje i ostatní sporty, rád se dívá na akční filmy, poslouchá techno a hraje počítačové hry.

Rodinná anamnéza

Svoje biologické rodiče Jakub nezná a nikdy je neviděl. Biologická matka byla krátce po jeho narození zbavena rodičovské zodpovědnosti a v Jakubově životě se nikdy nevyskytovala. Jakub má o čtyři roky staršího bratra Vladana, se kterým dobře vychází. U svých pěstounů je už od čtyř let, přirozeně je považuje za své rodiče a i když ví, že to nejsou jeho biologičtí rodiče, oslovuje je mami a tati.

Další sourozence Jakub získal během let, kdy si je rodiče postupně také brali do pěstounské péče. Se všemi Jakub dobře vycházel a nejbližší vztah má dodnes k nejstaršímu Martinovi. S ostatními dětmi trávil hodně času, společně si hráli a jezdili k prarodičům.

Jakub má blíž ke svému pěstounskému otci, vzhlíží k němu a moc rád s ním tráví svůj čas. Sdílí podobné zájmy a oba si dobře rozumí. Jelikož byl ze všech sourozenců nemladší, byl v rodině mírně rozmazlován a větší pozornost si náležitě užíval.

Školní anamnéza

V sedmi letech začal Jakub navštěvovat praktickou školu v Jindřichově Hradci a dokončil ji po deseti letech. Do školy chodil rád a při vyučování se vždy snažil, míval dobrý prospěch. S učiteli vycházel bez problémů a mezi svými spolužáky byl vždy oblíben.

Ve škole se moc rád účastnil různých výletů a jiných akcí, často jezdil na výlet i s jinou třídou, než byla jeho vlastní a ještě pár let po dokončení školní docházky se školních akcí zúčastňoval. Učitelé ho s sebou brali ochotně, vždycky bavil celou společnost a i mladší děti ho měly moc rádi. Od svého dvacátého roku přestal na školní akce jezdit a od té doby až dodnes chodí do školy vždycky jednou za pár měsíců alespoň na návštěvu.

Jakubovi pěstouni zvažovali, že bude pokračovat v nějakém praktickém učebním oboru, ale tomu se Jakub velmi bránil. Nechtěl bydlet na internátě, v té době si neuměl představit, že by bydlel jinde než ve své rodině. Pěstouni nakonec souhlasili a Jakub se žádnému řemeslu nevyučil.

Sociální anamnéza

Jakub je ve společnosti oblíben, je milý a usměvavý a často se projevuje jako mnohem mladší než skutečně je. To se ale částečně změnilo ve chvíli, kdy se přestěhoval ve 23 letech do CPASS Bobelovka a spřátelil se se svým novým spolubydlícím Luborem. Rysy infantilní osobnosti téměř vymizely, Jakub v té době jako by vyzrál a začal se chovat dospěle.

Jakub je rád obklopen svými blízkými, ať už kamarády, nebo rodinou. Je přátelský a nekonfliktní, s každým dobře vychází. Když bývá občas skleslý nebo zasmušilý, je to proto, že se mu stýská po rodině a jakmile je navštíví, svou dobrou náladu má zpátky. Je pro něj důležité, že je stále ve stejném městě jako jeho rodina a že se mohou bez problémů navštěvovat. Jakub mluví o tom, že v budoucnu by rád bydlel někde v chráněném bytě, ale pouze v Jindřichově Hradci, jinou možnost nepřipouští.

Poprvé od rodiny byl až po přestěhování do CPASS, ale i když mu zpočátku bývalo někdy smutno, tuto zásadní změnu zvládl celkem dobře. Pomohlo i to, že prostředí CPASS dobře znal a že s ním bydlel jeho bratr Vladan. Když se po chvíli přistěhovali další tři spolubydlící a byt měl všech pět obyvatel, Jakub výrazně pookřál

a rodinu začal méně postrádat. Se spolubydlícím Luborem si dobře rozumí a rádi spolu něco podnikají.

Když mezi chlapci dojde k nějaké hádce nebo konfliktu, před asistentkou je Jakub vždy tichý a snaží se vůbec nezapojovat. Pokud o asistentce neví, dokáže si prosadit svou a nenechá si nic líbit. Je ale vždy spravedlivý, když je někomu ukřivděno, zastane se ho. Během let, kdy se situace mezi spolubydlícími někdy přiosťřovaly a docházelo ke konfliktům, které vyvolával jeho bratr Vladan, Jakub se i bratrovi dokázal postavit a i když je mu to mnohdy nepříjemné, snaží se situaci urovnat.

Nebývá u něho zvykem, že by lhal nebo si něco vymýšlel, je bezprostřední a vždy upřímný. Cizím lidem příliš nedůvěřuje, aby se s něčím svěřil, musí si s dotyčným nejprve vybudovat bližší vztah. Je opatrný a když ho někdo přemlouvá nebo tlačí do věcí, kterými si není jistý, obrací se nejčastěji na rodiče, hlavně na otce a situaci řeší s ním.

Josef, 29 let

Osobní anamnéza

Josef se narodil na konci roku 1984 dvěma mladým rodičům v Českém Krumlově. Jeho matka v době těhotenství dokončovala střední školu a otec střední odborné učiliště. Brali se, když byla Josefova matka v sedmém měsíci těhotenství a bydleli společně u jejích rodičů. Josef se narodil asi týden po plánovaném termínu porodu, vše proběhlo zcela bez komplikací.

V necelých třech letech Josef začal navštěvovat jesle v Českém Krumlově, odtud přešel po roce do mateřské školy. Před zahájením školní docházky byl na doporučení učitelky v mateřské škole na sérii odborných vyšetření, po kterých bylo rodičům sděleno, že je zcela zdravý. Až ve druhé třídě základní školy, když třídní učitel navrhl jeho přeložení do školy speciální, Josefa opět vyšetřovali lékaři a výsledná diagnóza byla lehká mentální retardace.

Josef je spíše introvert, ostatním se příliš neotvírá, ale ani se společnosti výrazně nestraní. Je na první pohled spíše tichý, ale když je ve známém prostředí a cítí se dobře, rád se baví. Nemá nijak zvlášť vyhraněné zájmy, je celkem pohodlný, rád tráví čas u televize nebo u počítače, který umí velmi dobře ovládat.

Rodinná anamnéza

Po Josefově narození spolu jeho rodiče žili společně s prarodiči z matčiny strany ve velkém domě v Českém Krumlově. Ještě když byl Josef batole, jeho dědeček zemřel a babička k němu velmi přilnula a trávila s ním mnoho času. Matka po mateřské dovolené nastoupila do práce jako zdravotní sestra a otec pracoval jako pokrývač. Manželství Josefových rodičů nebylo příliš šťastné, neustále se hádali a po několika letech se jeho otec od rodiny odstěhoval. Rozvedli se, když bylo Josefovi jedenáct let. V té době měl Josefův otec již delší dobu přítelkyni Janu, kterou si krátce po rozvodu vzal.

Po rozvodu Josef bydlel společně s Janou a svým otcem, matka se odstěhovala do Prahy a nejdříve se s Josefem vídala přibližně jednou za měsíc o víkendu, postupem času její návštěvy skončily úplně. V současné době Josefovi velmi zřídka zavolá, osobně se neviděli už řadu let. Josef bydlel v rodinném domě s otcem a Janou až do svých 25 let, potom se přestěhoval do Jindřichova Hradce do CPASS Bobelovka, kde se chce postupně připravit na chráněné bydlení, aby mohl být co nejvíce samostatný.

Josef nemá žádné sourozence. V současné době pravidelně jezdí do Českého Krumlova za otcem a Janou na návštěvy a v telefonickém kontaktu je i se svou babičkou z matčiny strany. S Janou vycházel vždy naprosto bez problémů, říká, že ji zná více než matku.

Školní anamnéza

Josef nastoupil do první třídy na základní škole v Českém Krumlově. Již zpočátku za ostatními dětmi ve výuce mírně zaostával a ve druhé třídě na podnět třídního učitele přešel do speciální školy, která byla ve stejném areálu. Tam dokončil devět let školní docházky a následovala praktická škola tříletá se zaměřením na zahradnické práce.

Ve speciální škole Josef prospíval s dobrým prospěchem, oproti většině svých spolužáků mu učivo nedělalo téměř žádné problémy. V lavici seděl většinu let se svým kamarádem Martinem, který byl i jeho soused a kterému Josef pomáhal s učivem. Mezi spolužáky se nijak výrazně neprojevoval, k učitelům ve speciální škole choval vždy respekt.

To se částečně změnilo v jeho učení na zahradníka, kde poznal nové spolužáky a parta, se kterou začal trávit volný čas, nebyla úplně šťastně zvolená. Josef začal

učitelům odmíknout, neplnil si svoje školní povinnosti a několikrát na výuku vůbec nepřišel. Vždy, když s ním učitel mluvil o samotě, Josef uznal svou chybu, omluvil se a slíbil, že se nic nebude opakovat. Pokud u toho byl některý z jeho spolužáků, Josef se projevoval zcela jinak, byl schválně drzý a učitele provokoval. Učební obor nakonec i přes všechny kázeňské problémy a neomluvené hodiny úspěšně dokončil.

Sociální anamnéza

Josef se ve společnosti chová vždy odlišně, podle toho, v jaké společnosti je. Pokud se jedná o jeho blízké, působí jako pohodový extrovert, co nezkaží žádnou legraci, je ho dost slyšet, rád vypráví různé historky a působí zcela přirozeně. Když je mezi lidmi, které zná, ale nejsou mu úplně blízcí, je takový neutrální, více se straní, ale když se cítí v takové společnosti dobře, také se otevře a baví s ostatními. Ve společnosti cizích lidí je tichý a uzavřený, nechce na sebe nic prozradit a působí velmi křehce.

Josef je ve svém nitru velmi citlivý člověk. I když své emoce většinou nedává příliš najevo, pokud k někomu po čase získá důvěru, svěruje se mu a dotyčný zjistí, že Josef vše uvnitř sebe velmi prožívá. Rád se ale schovává za slupku „dršňáka“, kterého nic nerozhodí. Hlavně před svými kamarády působí velmi tvrdě a nepřístupně.

Pokud ho člověk požádá o pomoc a je to v jeho silách, vždy rád druhému vyjde vstříc a udělá vše, co je v jeho silách. Nikdy záměrně druhým neškodí, konflikty nevyvolává, ale pokud se do nějakého dostane, řeší vše velmi rázně a nekompromisně.

10 PRŮBĚH VYTVÁŘENÍ PŘÍPRAVNÉHO PROGRAMU V CPASS BOBELOVKA

10.1 Vznik přípravného programu v CPASS Bobelovka

Na jaře roku 2009 se v CPASS uvolnily prostory, ve kterých žili klienti týdenního stacionáře – ti se přesunuli do jiné budovy. Součástí dřívější mateřské školy, která v areálu kdysi fungovala, byl i byt pro školníka. Právě prostory tohoto bytu byly v roce 2009 znovu volné. Vedení Bobelovky se tehdy rozhodlo využít je k přípravě klientů na samostatné bydlení. Prostory na to byly vhodné, CPASS mohlo navýšit kapacitu o další klienty, což je i z hlediska finančního vždy žádoucí.

K rozhodnutí vytvořit zde pro klienty program přípravy na samostatné bydlení přispěla i předchozí zkušenost z minulých let. Tehdy několik klientů, kteří žili na Bobelovce již dlouhá léta, přešlo do chráněného bydlení. Službu chráněného bydlení poskytovala jiná organizace v Jindřichově Hradci a byty, do kterých se klienti přestěhovali, byly na nedalekém sídlišti ve stejném městě. Klienti Bobelovky, kteří tenkrát do tohoto chráněného bydlení odešli, byli proti ostatním o dost samostatnější, soběstačnější a každý předpokládal, že se pro chráněné bydlení dobře hodí. Přejít proběhl velmi rychle a někteří klienti, zvyklí žít roky v jednom stejném prostředí s neustálou podporou ze strany personálu, měli zpočátku problémy s adaptací. Těžko si zvykali na to, že v noci jsou v bytě úplně sami, bez podpory druhé osoby si neuměli sami rozvrhnout činnosti a tak se stalo, že uprostřed noci například začali vysávat, pouštět si hlasitě hudbu a podobně. To samozřejmě vyvolalo bouřlivé reakce lidí žijících v sousedních bytech a několik prvních měsíců se musely řešit neustálé stížnosti na rušení nočního klidu. Dva z klientů začali mít potíže se spánkem, chyběl jim pocit jistoty, který dříve dodávala noční služba. Lékař jim nakonec musel pozměnit medikaci, aby v noci snáze spali. Všichni klienti, kteří tehdy přešli z Bobelovky do chráněného bydlení, po přestěhování výrazně přibrali. Na Bobelovce byli zvyklí stravovat se pravidelně pětkrát denně a měli každý den dostatek pohybu. V nových bytech si museli sami vařit a nejčastěji jednoduchá jídla jako například párky s pečivem a různé instantní pokrmy. Vše zajídali velkým množstvím sladkostí a to hlavně pozdě večer. Přestali chodit na delší procházky, více času trávili v bytě a tím pádem byl v některých případech jejich váhový nárůst i o několik desítek kilogramů. První měsíce byli všichni v celkové nepohodě, podráždění nebo skleslí, střídaly se u nich různé negativní emoce a u jednoho chlapce s epilepsií se frekvence jeho záchvatů zdvojnásobila. To vše se uklidňovalo a velmi pomalu přecházelo během celého prvního roku po jejich přestěhování. Některé z výše popsaných skutečností přetrvávají stále – například výrazná nadváha klientů, která ohrožuje jejich zdravotní stav.

Po této zkušenosti se vedení Bobelovky rozhodlo využít nově vzniklé prostory právě k tomu, aby se všechny negativní dopady při přestěhování do samostatnějšího bydlení co nejvíce zmírnilo. Víze tréninkového programu v CPASS byla taková, že další klienty na přechod do chráněného bydlení připraví tak, aby se podobné problémy minimalizovaly, případně aby na ně klienti byli připravení a dokázali je snáze překonat.

Dispozičně byly prostory bytu téměř ideální. Byt sice není příliš prostorný, ale skládá se z menší kuchyně, tří pokojů a sociálního zařízení (samostatně koupelna a WC). Žádné velké úpravy nebylo zapotřebí, byt se nově vymaloval, zařídil novým nábytkem, z největšího a průchozího pokoje se stal obývací a ze dvou menších samostatných pokojů ložnice. Kapacitně se počítalo se čtyřmi klienty.

10.2 Cíle a vymezení oblastí přípravného programu v CPASS Bobelovka

V cílech a principech se program přípravy na samostatné bydlení vytvořený na Bobelovce v zásadě nijak neliší od těch obecně definovaných. Stejně jako celé zařízení CPASS Bobelovka, tak i tréninkové bydlení má tyto obecné cíle:

- vést klienty k co největší samostatnosti a možnému osamostatnění
- zajistit klientům všestranný a vyvážený program vycházející z jejich individuálních potřeb
- rozvinout individuální schopnosti, vědomosti a dovednosti klientů
- pomoci klientům při naplňování jejich práv a zapojení do života společnosti i mimo organizaci
- podporovat samostatnost a vlastní aktivitu klientů v jejich volném čase
- vytvořit pro klienty bezkonfliktní a podnětné prostředí

Program tréninkového bydlení v CPASS Bobelovka má jako hlavní cíl *připravit klienty na pozdější bydlení v chráněném bytě.*

Co nejvíce jim usnadnit přechod z místa, kde měli k dispozici neustálou podporu ze strany druhé osoby do nového bydliště, kde budou muset být více samostatní a nést zodpovědnost.

Konkrétně přípravný program v CPASS Bobelovka vymezuje následující oblasti:

Podpora samostatnosti klientů

Tréninkové bydlení v CPASS Bobelovka se snaží co nejvíce simulovat chráněné bydlení. Asistentky v tréninkovém bytě na Bobelovce vedou klienty k co největší míře

samostatnosti a klientům jsou v případě jejich potřeby k dispozici. Při nácvičce různých úkonů se asistentka zapojí až v případě, kdy je její pomoc nutná, dokud ji klient nepotřebuje, nezasahuje. To, že je klientům asistentka k dispozici, jim dodává pocit jistoty a konkrétní činnosti si díky tomu osvojili snadno a poměrně rychle. V chráněném bytě samozřejmě není asistentka neustále, klienti jsou více odkázáni sami na sebe a přípravný program na Bobelovce by měl být jakýmsi mezistupněm, kdy mají klienti možnost vyzkoušet si vše sami, zároveň ale v případě potřeby využít pomoci druhé osoby.

Přípodobnit život v tréninkovém bytě co nejvíce běžnému životu

se všemi jeho úskalími, včetně nesení zodpovědnosti za své činy. Připravuje klienty na to, že pokud si například včas nenakoupí potraviny, nebudou mít z čeho připravit večeři a tak dále. Pokud chtějí pracovat v dílně, musí dodržovat domluvenou pracovní dobu, ráno vstát na konkrétní hodinu, svůj čas tomu přizpůsobit a když se tak nestane, z práce je mohou vyřadit.

Naučit klienty znát hodnotu peněz

Asistentky v tréninkovém bytě neustále učí klienty znát hodnotu peněz a pomáhají jim s nimi nakládat. Na konkrétních příkladech ukazují, že pokud si svoje kapesné na příslušný měsíc utratí hned, nemají potom finance na nákup dobrot, kreditu, časopisů.

Úřady

Veškeré vyřizování na úřadech, v bance, na poště, probíhají tak, že je klient osobně přítomen a snaží se danou věc vykomunikovat sám. V případě potřeby mu asistentka, která je tam s ním, pomůže nebo poradí, jak postupovat dál.

Cestování

Přípravný program pomáhá klientům dobře se zorientovat ve městě, kde žijí. Učí je cestovat veřejnou dopravou, používat průkaz ZTP. S asistentkami se klienti učí bezpečně pohybovat po veřejných komunikacích, osvojují si svoje časté trasy a díky postupnému nácvičce získávají při cestování jistotu.

Nakupování

Program tréninkového bydlení provází klienty konkrétními úkony při nákupu. Klienti se učí, že je lepší předem mít připraveno, co jdou do obchodu nakoupit a potřebný obnos peněz. Tyto nácviky obsahují komunikaci s personálem obchodu, správné placení, ohlídání si vrácených peněz při placení. Klienti poznávají konkrétní obchody, osvojují si, kde co hledat a jak si v určitých situacích poradit.

Běžný chod domácnosti

Klienti se musí o tréninkový byt sami starat, což obnáší každodenní úklidy a udržování pořádku s ohledem na další spolubydlící. V rámci přípravy na chráněné bydlení je snaha chod na tréninkovém bytě co nejvíce přiblížit chodu běžné domácnosti. Klienti mají rozdělené úklidy společných prostor, ve kterých se střídají a uklízejí si každý své vlastní pokoje.

Vaření

V tréninkovém bytě se všichni učí vařit, od výběru jídla, nákupu potřebných potravin až po samotnou přípravu pokrmu. Se všemi úkony pomáhá klientům asistentka.

Aktivní naplňování volného času

Asistentka podporuje klienty ve vlastním výběru činností, případně navrhuje různé alternativy, jak mohou trávit svůj volný čas. Snaha asistentek na tréninkovém bytě je, aby se klienti příliš nenučili a svůj volný čas trávili smysluplně a tak, aby je naplňoval a bavil. Samozřejmě je prostor i pro odpočinek a „lenošení“, vždy se vychází z individuálních přání a potřeb každého z klientů.

Rozpoznání a vyhodnocení rizik

Součástí přípravného programu je také nácvik krizových a havarijních situací. Ten probíhá pravidelně každé tři měsíce a klienti se při něm připravují na potencionálně nebezpečné situace – například na požár, únik vody, výpadek elektrického proudu, co dělat v případě, že by se ztratili, zranili a podobně. Chlapci se učí rozpoznat a vyhodnotit rizika. Veškeré tyto nácviky a reakce klientů se zapisují a je tak možné sledovat jejich vývoj.

Individuální plánování s klienty

S každým z klientů je zhruba po třech měsících v tréninkovém bytě písemně sestaven individuální plán, na kterém se neustále pracuje a který se stále aktualizuje. Součástí tohoto plánu je mimo jiné i tzv. analýza potřeb, kde jsou zmapovány schopnosti klienta a je zde popsáno, jakou míru podpory v konkrétních úkonech potřebuje. Vyplývá z toho, v čem má klient například ještě rezervy a co je třeba více nacvičovat, v čem je zcela odkázán na druhou osobu nebo kde si je naopak již zcela jistý a nepotřebuje žádnou pomoc. Další částí individuálního plánu jsou osobní cíle klienta, které si s pomocí asistentky sám určí a na jehož naplnění následně pracuje. Vždy se stanoví doba, po které je naplnění cíle zhodnoceno. Cíle v těchto plánech jsou vždy individuální a plně přizpůsobené schopnostem a možnostem klienta. U každého stanoveného cíle asistentky s chlapci vymezí konkrétní kroky, které vedou k jejich naplnění a určí si kritérium, jak poznají, že byl cíl naplněn.

10.3 Příchod klientů do tréninkového bytu

Jelikož klienti, kteří byli v sebeobslužných činnostech schopní a výrazně samostatnější než ostatní, již do chráněných bytů dříve odešli, v době vybudování tréninkového bydlení nebyl na Bobelovce nikdo vhodným kandidátem na přestěhování do tohoto nového bytu. Všichni klienti Bobelovky potřebovali značnou míru podpory a dle odhadu personálu by samostatné bydlení v chráněném bytě těžko zvládali. Proto do nového programu přípravy na samostatné bydlení nepřešel nikdo ze stávajících klientů Bobelovky, místa byla ale nabídnuta na internetových stránkách, kde bylo popsáno, pro koho je tento typ služby určený.

V červnu 2009 měl byt již své dva první obyvatele. Dva mladé muže, kteří přišli z jiných zařízení. Jeden do té doby žil v Jindřichově Hradci, město tedy znal, pouze Bobelovka pro něj byla neznámou a druhý Jindřichův Hradec do té doby nikdy nenavštívil, vše pro něj tedy bylo nové a cizí. Ze dvou lidí, kteří se nikdy předtím neviděli, se najednou stali spolubydlíci. První z nich, pan Vladan, bydlel předtím v ústavu sociální péče pro lidi s mentálním postižením. Když přišel do CPASS, bylo mu 27 let. Jako každý člověk s mentálním postižením má i Vladan sníženou úroveň rozumových schopností, tato skutečnost ale u něj není při prvotním kontaktu s druhými zřetelná. Na první pohled vypadá jako svérázný mladý muž, bez jakéhokoliv omezení.

Druhý, pan Matěj, byl předtím ve výchovném zařízení pro mladistvé. Na Bobelovku přišel krátce po završení osmnáctého roku. I on má diagnózu lehké mentální retardace a výrazné poruchy chování se sníženou schopností sociální a pracovní adaptability.

Chlapce před samotným nastěhováním nikdo neseznámil. Věděli, do jakých prostor se budou stěhovat, netušili však, s kým tam budou bydlet. Oba jsou velmi svérázné povahy a brzy se ukázalo, že jejich soužití nebude ani pro jednoho z nich snadné. Matěj si velmi obtížně zvykal na nové prostředí. Ve výchovném zařízení pro mladistvé, kde do té doby žil, byl obklopen dětmi z problémových rodin a s lidmi s mentálním postižením se dosud nesetkával. Najednou se stali jeho spolubydlícími, denně je potkával a nepřipouštěl, že by mohl být na podobné úrovni jako oni. Často si z ostatních obyvatel Bobelovky dělal legraci, posmíval se jim, ponižoval je a sebe považoval za někoho, kdo mezi ně nepatří. Když zjistil, že Vladan s ním odmítá táhnout za jeden provaz, začal se k němu chovat značně nepřátelsky. Jejich soužití pak provázely neustálé hádky a konflikty, často kvůli maličkostem.

Další, s čím se Matěj obtížně smířoval, byl domácí řád Bobelovky. Jako první z klientů Bobelovky byl kuřák a jelikož byl již plnoletý, zřídila se pro něj kuřárna, kam mohl docházet. Mimo tyto prostory je ale v celém areálu zákaz kouření, což Matěj nerespektoval a často záměrně kouřil pod okny ostatních. Provokovat personál i klienty se v té době stalo jeho životní náplní. Během týdenního pobytu na chatě, kam se s klienty pravidelně každý rok jezdí, několikrát večer utekl, vracel se opilý, bez svých osobních věcí, někdy i s osobními věcmi někoho jiného. Po návratu z chaty zase odmítal jíst léky předepsané svým lékařem a přestal dodržovat domovní řád Bobelovky – vracel se opilý v brzkých ranních hodinách, rušil noční klid i soukromí ostatních klientů atd. Toto trvalo pouze několik týdnů, potom Matěj tréninkové bydlení na vlastní žádost opustil a odešel žít ke svým vzdáleným příbuzným na Moravu.

Do bytu přišel Jakub, mladší Vladanův bratr. Jakub do té doby žil u svých pěstounů a navštěvoval terapeutické dílny Bobelovky, zdejší prostředí mu tedy nebylo cizí. Soužití obou bratrů v tréninkovém bytě probíhalo v té době bez významnějších konfliktů. Vladan měl tendence Jakuba neustále o něčem poučovat, ovlivňovat, rozhodovat za něj, ale pro Jakuba to nebylo nic nového, od svého staršího bratra toto už v minulosti zažil a nijak ho to nevyvádělo z míry.

Přibližně po dalších dvou měsících byla kapacita tréninkového bytu naplněna, prázdnou ložnici začali obývat Lubor a Petr – dva mladíci z Jihlavy, oba ze stejného stacionáře, ale jeden z denní služby, druhý z týdenní. Vzájemně se znali, ale pouze povrchně. Nastalé soužití včetně sdílení celkem malých prostor jim ale nedělalo žádné potíže a poměrně brzy se spolu sžili.

Kromě Vladana nebyl ani jeden z chlapců zvyklý na službu celoročního typu, do té doby alespoň víkendy trávili ve své rodině. I tahle skutečnost měla jistě v jejich postupném zvykání velkou roli. Jejich rodiny ovšem do budoucna viděli jako dlouhodobé řešení chráněné bydlení, proto chlapci do této přípravy přišli.

V této sestavě – bratři Vladan a Jakub a Lubor s Petrem – spolu chlapci sdíleli tréninkový byt, jak jsme ho interně nazývali, téměř rok. Po necelém roce se Vladan z tréninkového bytu přestěhoval do samostatného pokoje v jiné části areálu organizace. Této skutečnosti předcházely dlouhodobé neshody, které postupně mezi chlapci začaly vznikat a které v každém případě vyvolával právě Vladan. V bytě se tedy uvolnilo jedno místo, které po několika týdnech obsadil Josef, mladý muž, který do té doby žil se svou rodinou v Českém Krumlově.

10.4 Náplň činností klientů v tréninkovém bytě

Vedení Bobelovky se rozhodlo na tréninkový byt přidělit ze stávajícího personálu dvě asistentky, které se ve službě střídají, případně se některé dny jejich služby prolínají. Večer a v noci jsou klienti v bytě sami, v případě potřeby mohou ale kdykoliv zavolat noční službě, která je ve vedlejší budově. Obě asistentky předtím, než byly přiděleny do tréninkového bytu, pracovaly v celoročním provozu CPASS Bobelovka a střídaly se na různých odděleních. Poté, co začal být realizován program přípravy na chráněné bydlení, asistentky byly zcela vytížené tímto programem a jejich směny probíhají výhradně na tréninkovém bytě. Přípravný program vyžaduje jejich veškerou pozornost a již od jeho počátku se obě asistentky věnují pouze klientům na tréninkovém bytě.

Záměrem bylo, aby se u chlapců nestřídal velké množství pracovníků, aby bylo jejich současné bydlení co nejvíce podobné tomu, jaké je v budoucnu může čekat v chráněném bytě. S oběma asistentkami chlapci navázali přátelský vztah, od začátku nebyl žádný problém v komunikaci a chlapci ke svým asistentkám získali důvěru. Tato

skutečnost hrála významnou roli v realizaci přípravného programu. Chlapci se nebáli asistentkám svěřovat své obavy, překážky v plnění různých cílů či jejich nápady a návrhy na konkrétní změny. To velmi zefektivňovalo práci na přípravném programu, asistentky vždy reflektovaly na aktuální pocity klientů a přípravný program tak přizpůsobovaly jejich potřebám. Každá asistentka byla zároveň klíčovou pracovníčkou dvou klientů a během prvních měsíců s nimi vytvářela jejich individuální plán.

Běžný chod na tréninkovém bytě se příliš neliší od jiné služby s celoročním pobytem, kterou CPASS Bobelovka poskytuje. Jelikož jsou všichni chlapci dospělí a školní docházku již mají za sebou, byla jim nabídnuta možnost docházet do terapeutických dílen, kterou všichni využili. Dopoledne tedy tráví nějakou pracovní činností v dílnách. Jakub a Lubor nejvíce času tráví v dřevodílně, Vladan zase nejraději pracuje v textilní dílně a Petr chce pracovat na každém stanovišti, proto je každý den na jiném místě. Práce v terapeutických dílnách chlapce baví a mají tam velmi dobré výsledky.

Na oběd jsou již všichni chlapci v tréninkovém bytě. Stravování je částečně zajišťováno společnou kuchyní pro celé zařízení a částečně se klienti na vaření podílejí sami. Snídaně, svačiny a oběd chlapci dostanou již připravené na tréninkový byt ze společné kuchyně a večere si společně s asistentkou sami připravují. Činnosti odpoledne bývají vždy individuální. Některé dny v týdnu chlapci navštěvují různé kroužky – Petr chodí tancovat do souboru Zvonek, který mívá své zkoušky v areálu Bobelovky, Jakub dochází do výtvarného ateliéru, Vladan, Josef a Lubor na keramiku. Jindy chodí s asistentkou na samostatné nákupy, nebo pracují na plnění svých osobních cílů. Vždy záleží, co si který den naplánují, nebo co je potřeba udělat. Pravidelně jezdí s asistentkou do městské knihovny, navštěvují kino, divadlo, bazén, moc rádi chodí do kavárny na zákusek a věnují se svým koníčkům. O víkendech, kdy chlapci nechodí do dílen, většinou podnikají různé společné akce ať už v bytě, nebo někde venku.

Klienti tréninkového bytu několikrát ročně odjíždí na různé pobytové akce, což mají velmi rádi. V blízkosti Jindřichova Hradce mají k dispozici chatu, kam jezdí většinou v létě s oběma asistentkami na celý týden, nebo ji využívají o víkendech či k jednodenním výletům. Chata je v krásné přírodě a možnost, jak tam trávit volný čas, je velké množství. Všichni chlapci na chatu chtějí jezdit co nejčastěji, je pro ně příjemných zpestření. Dále je zvykem jednou ročně jezdit na týdenní pobyt, který chlapcům zprostředkovává Bobelovka a jehož náklady mají částečně hrazeny, také se

zúčastňují různých pobytových táborů a do budoucna plánují i zimní dovolenou na horách.

Během roku se v rámci zařízení zúčastňují spousty dalších kulturních i jiných akcí – reprezentují Bobelovku v kuželkářském turnaji, v atletických závodech, pravidelně jezdívají na Matějskou a Václavskou pouť, navštěvují městské slavnosti, divadla a koncerty v různých městech a další a další výlety.

S každodenním programem klientům vždy pomáhá asistentka. Pokud při realizaci jakékoliv činnosti potřebují chlapci pomoc, asistentka je jim k dispozici a poskytne potřebnou míru podpory.

11 REALIZACE PŘÍPRAVNÉHO PROGRAMU A JEHO ANALÝZA

První týdny i měsíce v tréninkovém bytě byly o vzájemném poznávání a vymezení různých pravidel a zvyků. Po určité době bylo jasné, že přípravný program nemůže efektivně fungovat pro všechny chlapce stejně, protože každý z nich je naprosto jiný. V této kapitole předkládám srovnání toho, jak se výše definované cíle a oblasti, na které se příprava zaměřila, dařilo naplňovat v reálném životě chlapců v tréninkovém bytě a jaké konkrétní situace se v rámci přípravy na chráněné bydlení musely řešit.

Podpora samostatnosti klientů

Podpora samostatnosti klientů je každodenní náplní v tréninkovém programu. Ukázalo se, že je celá řada konkrétních situací, se kterými přípravný program nepočítal. Lubor ani Petr se například neuměli obléct podle aktuálního počasí. Rozhodnutí vzít či nevézt si bundu za ně doposud činil vždy někdo jiný. Zpočátku si například i v teplých měsících brali několik vrstev oblečení (Petr jednou v květnu šel ven v zimní čepici), naopak v dešti a zimě odcházeli v krátkých kalhotách. Do té doby se jim nestalo, že když byla venku zima a oni se dostatečně neoblékli, bylo jim potom chladno. Někdo jiný jim vždy předtím řekl, že je třeba se více obléct.

Až po řadě měsíců si chlapci začali zvykat na to, že s každým úkonem se nemusí obracet na asistentku. Ta jim zpočátku na jejich dotazy záměrně nedávala odpověď

a vedla je tak k tomu, že řešení museli nalézat chlapci samotní, stejně tak jako činit konkrétní rozhodnutí. Postupně všichni chlapci zjišťovali, že spoustu věcí dokážou zvládnout a rozhodnout sami a toto zjištění jim pokaždé činilo obrovskou radost a získávali tak potřebnou sebedůvěru.

Nesení zodpovědnosti a důsledků za své činy

Již zmiňovaná zodpovědnost byla pro většinu klientů velkou neznámou. Doposud byli zvyklí, že za ně většinu rozhodnutí dělal někdo jiný – rodič, opatrovník, pracovník zařízení a podobně. O svém volném čase si nemohli rozhodovat ve větší míře sami, nikdo z nich nenakládal s žádným finančním obnosem, nebyli nuceni si sami nic zařizovat a tím pádem za svá rozhodnutí nemuseli nést téměř žádnou odpovědnost.

Pokroky v této oblasti se začaly projevovat až po delší době, zpočátku se klienti spíše seznamovali s novým prostředím i způsobem života a tento přechod se jim asistentky snažily co nejvíce usnadnit. Když měli zažitý určitý řád a zvykli si na všechny změny, začalo být plnění jejich povinností určitou normou a chlapcům bylo předkládáno, že za každý svůj čin musí nést zodpovědnost.

Asistentky chlapcům v této oblasti poskytovaly neustálou podporu. Většina situací nebyla předem vymezená v přípravném programu, protože konkrétní děje se nedaly předvídat a ukázal je až provoz a realizace programu. Proto asistentky často reagovaly a přizpůsobovaly svou pomoc podle právě probíhajících událostí, musely mnohdy improvizovat a být schopné chlapcům neustále vytvářet v bytě takové podmínky, které jim pomáhaly získávat potřebné dovednosti.

Chlapcům vše ukazovaly v konkrétních situacích. Například když po několikerém upozornění, že na plánovanou večeři je třeba nakoupit potraviny, chlapci na tento nákup přesto zapomněli, nechaly je asistentky vyčkat až do večera, kdy chlapci zjistili, že mají hlad a večeře není z čeho uvařit. Zpočátku se párkrát stalo, že Lubor ráno nechtěl vstávat a tudíž přišel pozdě do terapeutických dílen. Až když byl personálem v dílnách upozorněn, že pozdní příchod je tam tolerován pouze třikrát v určitém časovém období a poté bude z pracovního programu vyloučen, začal vstávat vždy na čas. Podobných situací vznikala celá řada a všichni chlapci postupem času pochopili, že každé jednání má svůj následek, který může být i negativní a vědomě těmto negativním důsledkům předcházejí.

Hodnota peněz a nakupování

Dokud chlapci nepřišli do tréninkového bydlení, s žádným finančním obnosem nikdo z nich nikdy nenakládal. Vladan i Jakub věděli, že jim chodí každý měsíc důchod, ale nevěděli, co to znamená. Pod pojmem „důchod“ si neuměli představit žádný obnos peněz, brali to jako matčinu starost, něco, co se jich netýká.

Nejdříve byla snaha chlapcům vše přiblížit a neustále jim bylo vysvětlováno, jaké jim chodí finanční příspěvky, proč, odkud jsou a co se z nich platí. Brzy pochopili, že po zaplacení všeho nutného jim ještě určitá suma peněz zbývá a nejdříve podleli dojmu, že za tuto sumu si mohou nakupovat cokoli jim líbí a v jakékoliv finanční hodnotě. Opět bylo vysvětlováno, že z této sumy musí nejdříve nakoupit věci potřebné – například léky, hygienické potřeby, oblečení a podobně a až podle zbytku peněz se rozhodovat dál. Po několika měsících se naučili se, kolik peněz jim každý měsíc přibližně zbývá na „zábavu“.

Časem se každý z chlapců naučil v obchodech za svůj nákup sám platit, vše neustálým nacvičováním v doprovodu asistentky. Nejdříve například zapomínali čekat na vrácení peněz za nákup, občas zase zapomněli v obchodě nakoupené zboží. Vše se ale časem zlepšovalo a dnes nemá s nakupováním nikdo z nich větší problém. Díky častému procvičování počtů s bankovkami a mincemi je umí rozlišit a hlídají si, zda mají dost peněz na určitý nákup a jestli je jim dobře vráceno.

Úřady

I v této oblasti se chlapci zlepšovali díky neustálým nácvikům. Ty probíhaly nejprve v jejich domácím prostředí – v tréninkovém bytě, kde zkoušeli různé modelové situace. Vyzkoušeli si s asistentkou, jak by návštěva úřadu mohla přibližně probíhat. Asistentka v těchto případech zastávala roli úředníka a názorně chlapcům ukazovala, jaké situace je mohou na různých úřadech potkat. Později chlapci vždy s asistentkou začali opakovaně docházet na poštu, městský úřad, pracovní úřad a podobně a učili se potřebné věci zařídit sami. Asistentka byla po celou dobu s nimi a v případě potřeby jim radila, pomáhala vyjádřit se a dodávala jim tak pocit větší jistoty.

Bylo zajímavé sledovat, jaký obrovský pokrok v tomto ohledu udělal Petr během prvního roku. Zpočátku nebyl schopný sám ani nakoupit v malém obchodě, styděl se na veřejných místech komunikovat, nevěděl, na koho se může obrátit, byl zvyklý, že vše vyřídí někdo za něj. Při postupném nácviku začal být více sebejistý, lépe se orientoval

a po roce v přípravném programu již zvládl sám zadat trvalý příkaz v bance. Dnes mu nedělá problémy návštěva jakéhokoliv úřadu, asistentka většinou není potřeba a jenom přihlíží.

Cestování

Stejně jako v předchozím případě, díky neustálému nacvičování těchto činností si všichni chlapci postupně začali osvojovat cestování po městě i na delší vzdálenosti. S asistentkou se učili, jak používat průkaz ZTP, kde neplatí jízdné a kde musí platit. Cestování městskou hromadnou dopravou zvládli všichni velmi brzy a hned poté začali kratší vzdálenosti po městě zdolávat i pěšky.

Nácviky probíhaly tak, že nejprve veškeré přesuny absolvovali chlapci s asistentkou. Takto cestovali pěšky, autobusem, na kole, ale vždy v doprovodu asistentky několik měsíců. Během těchto cest asistentka neustále mapovala klientovy schopnosti pohybovat se samostatně na veřejných komunikacích, pořád spolu mluvili o možných rizicích, konkrétně si ukazovali, jak jim předcházet (chlapci se s asistentkou učili bezpečně se pohybovat na křižovatkách a podobně). Všechny cesty, které chlapci absolvovali s asistentkou v rámci nácviku na samostatné vycházky, byly písemně zpracovány. Záznam vždy obsahuje datum, místo a průběh cesty, případně poznámky, co je třeba zlepšit, naučit, více si osvojit a podobně. Až když bylo jisté, že klient město dobře zná a umí si poradit, mohl jít sám. Přibližně prvních pět samostatných vycházek byl každý z chlapců z povzdálí sledován asistentkou, která tak ověřovala, zda ji bezpečně zvládá. Chlapci při tom o asistenci, která je takto hlídala, nevěděli.

Problémy byly zpočátku v tom, že hlavně Lubor se ze samostatných vycházek nevracel v dohodnutou dobu, ale později. Po domluveném pravidlu, že pokud se opozdí a nedá o tom předem telefonicky vědět, bude mít samostatné vycházky vždy na čas omezeny, se téměř vždy vrátil včas.

Petr při první samostatné vyjížděce na kole omylem ulomil stojícímu autu boční zrcátko a od této špatné zkušenosti už jakéhokoliv cesty na kole odmítal. I přesto, že v areálu Bobelovky na kole jezdí bez problémů, jinde už jezdit nechce.

Lubor a Petr po roce zvládli sami cestu vlakem za svými rodinami, asistentka je doprovodí na nádraží a pomůže jim do správného vlaku, na konci cesty je potom vždy čeká někdo z rodiny.

Běžný chod domácnosti

V tréninkovém bytě se osvědčilo zavést určité pravidelné „služby na úklid“, ve kterých se chlapci střídají. Nejprve se v úklidových činnostech nahodile střídali a osvojovali si postupy konkrétních úklidů. Běžné úklidové činnosti jako je mytí a utírání nádobí, vysávání, zametání, vytírání, utření prachu, mytí koupelny a WC všichni chlapci od začátku zvládali dobře. Nepotřebují pomoc asistentek při konkrétním úkonu, ale nutná je motivace k těmto činnostem. Chlapcům se většinou do úklidu nechce, snaží se ho odkládat nebo provést co nejrychleji a ne příliš pečlivě. Proto byl na Petrův návrh vypracován rozpis úklidů společných prostor, který se každý měsíc po vzájemné dohodě mění tak, aby se v činnostech všichni prostřídali. Na sestavení tohoto rozpisu se vždy podílí všichni chlapci a asistentky a osvědčil se jako velmi účinný.

Při všech úklidech se Vladan snaží ostatní chlapce vždy poučovat, jak to mají dělat. Neustále je během úklidu okřikuje, že něco nedělají pořádně, stěžuje jim práci, překáží a poukazuje na všechny nedostatky. Pro ostatní je pak úklid o to více nepříjemný, většinou chtějí uklízet pouze tehdy, když Vladan v bytě není.

Vaření

Zpočátku si žádný z chlapců neuměl nandat na talíř přiměřenou porci jídla, namazat pečivo, oloupat ovoce a podobné úkony. V tomto směru udělali všichni obrovský pokrok a nejen že v současné době toto zvládne každý z nich, ale všichni se s pomocí asistentky naučili vařit jednoduchá jídla se vším, co k vaření patří. Vladan dnes uvaří několik jídel sám, zcela bez pomoci.

Vzhledem k tomu, že během dne jsou chlapci poměrně dost vytíženi, samostatně si připravují pouze večeře. Večeři připravuje vždy jeden z chlapců společně s asistentkou, která mu pomáhá, jak je potřeba. Mnohdy pouze přihlíží, nebo dává drobné rady v postupu. Ve vaření večeří se chlapci střídají a vaří ji vždy pro všechny. O výběru jídla rozhodují společně, vždy se domluví a shodnou, co chtějí jíst.

Přibližně jednou měsíčně mívají chlapci tzv. rodinný den, kdy nejdou do dílen, mají volno a stravu si takto zajišťují s pomocí asistentky na celý den. V rámci těchto dnů většinou připravují i nějaký moučník, který pak dávají moc rádi ochutnávat všem v okolí. Při přípravě jídel se opět střídají a jeden z nich vždy připravuje jídlo pro všechny.

Vaření chlapce stále baví, jsou hrdí na své pokroky v této oblasti. Je zajímavé sledovat, že na výběru jídla se bez problémů shodnou a ve vaření se vzájemně podporují. U jiných společných činností mají často tendence spolu soupeřit, předhánět se a někdy i ponižovat ostatní, vaření je ale výjimkou, neprobíhají u něj hádky ani konflikty a chlapci se za jídla vzájemně chválí.

Aktivní naplňování volného času

Naplňování tohoto cíle po celou dobu přípravného programu probíhá zcela přirozeně a spontánně. Každý z chlapců má své koníčky a záliby, kterým se ve volných chvílích rádi věnují a tak jako každý člověk, i oni chtějí jednou za čas odpočívat a lenořit. Nestává se, že by některému z chlapců asistentka musela vymýšlet program, většinou pouze koriguje jejich návrhy a pomáhá jim vše skloubit časově i organizačně.

Rozpoznání a vyhodnocení rizik

Součástí vnitřní dokumentace CPASS Bobelovka je také seznam rizikových situací pro klienty. Tento dokument byl sestaven vedoucími pracovníky a je součástí individuálního plánu každého klienta v tomto zařízení. Přípravný program s tímto dokumentem také pracuje, asistentky ho pouze mírně upravily pro účely tréninkového bytu. Kromě požáru, úniku vody, výpadku proudu, zranění a napadení klientem ho doplnily o rizika související se samostatnými vycházkami a v úvahu se museli vzít i individuální cíle každého z chlapců – při naplňování každého z nich také vyplývá určité riziko.

V rámci pravidelných nácviků krizových a havarijních situací si chlapci vědí rady a teoreticky vždy reagují adekvátně, klidně a s rozvahou. Umí telefonicky přivolat pomoc, znají čísla na krizové linky a při nácviku požáru, úniku vody, výpadku elektrického proudu a podobně vše zvládají bez problémů. Nácviky těchto rizikových situací probíhají simulovaně a řídí je asistentky.

Potencionálních rizik je obrovské množství a nelze simulovat každé z nich. V rámci přípravy byla snaha vycházet z individuální povahy každého z chlapců. Petr je velmi důvěřivý, nechá se snadno zlákat a přemluvit k věcem, které mu nejsou příjemné nebo jim nerozumí. Tomu, aby se naučil rozpoznat, kdy s ním může být manipulováno a nenechal se přemluvit k věcem, o které nestojí, předcházelo neustálé vysvětlování, mluvení a teoretické přibližování tohoto problému. Poté Petra na ulici několikrát oslovil

člověk s nabídkou různého zboží nebo „výhodného“ pojištění a podobně. Tyto situace byly předem domluvené, ale pro Petra musely vypadat reálně. Tak si Petr mohl vyzkoušet, jak reagovat a celou situaci potom s asistentkou probrat. Vedl si vždy velmi dobře a v těchto případech se nenechal do ničeho nalákat.

Individuální plánování

Individuální plán byl s každým z chlapců vytvářen zhruba po třech měsících, v době, kdy už byli zvyklí žít v novém prostředí a kdy je asistentky už lépe znaly. Analýzu potřeb, která je součástí každého individuálního plánu a kterou jsem přiblížila v konkrétním vymezení oblastí přípravného programu v předchozí kapitole, vypracovala vždy asistentka – klíčová pracovnice klienta. Následné stanovení osobních cílů probíhá vždy při vzájemné spolupráci asistentky a chlapců. Asistentka s nimi vede rozhovor, který zjišťuje, v jakých oblastech se chtějí zlepšit, jaké dovednosti si přejí osvojit, čeho by chtěli dosáhnout a podobně. Stanovení cílů není obtížné, všichni chlapci v tomto směru dobře a ochotně komunikují a svá přání umí vyjádřit.

Práce s individuálními plány se ukázala jako velice prospěšná, pomáhá chlapcům posunovat se dál a dokládá jejich pokroky. Všichni se na tvorbě svého individuálního plánu rádi podílí, často sami žádají, zda s nimi asistentka jejich plán projde a pomůže s jeho pokračováním. Naplňování této oblasti probíhalo zcela podle očekávání.

12 SHRNU TÍ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ, INTERPRETACE VÝSLEDKŮ

12.1 Výzkumné otázky

V předchozích kapitolách jsem přiblížila program přípravy na chráněné bydlení v CPASS Bobelovka a popsala, jak konkrétně v tomto zařízení probíhá. V této kapitole na základě výše uvedeného textu uvádím odpovědi na tři výzkumné otázky. Tyto otázky jsem stanovila za účelem naplnění hlavního cíle této práce – zjistit, zda a za jakých podmínek je možné klienty s mentální retardací připravit na chráněné bydlení.

Otázka č. 1: Jaké podmínky je třeba vytvořit pro realizaci přípravy klientů na chráněné bydlení?

Z výše popsaného textu vyplývá, že přípravu klientů na chráněné bydlení výrazně zefektivňuje, pokud se poskytovateli této služby podaří vytvořit tyto podmínky:

1. Zajistit vhodné prostory pro realizaci přípravného programu

Pokud se zařízení, které poskytuje pobytové sociální služby klientům s mentálním postižením, rozhodne zrealizovat také přípravný program na chráněné bydlení, mělo by pro tyto účely mít vyčleněné prostory, které nebudou součástí jiného provozu v zařízení. V případě CPASS Bobelovka to byl malý byt v areálu tohoto zařízení, umístěný za kanceláři, mimo běžně obývané budovy. Takto oddělené prostory se v tomto případě ukázaly jako dobře zvolené, klientům lépe pomohly vytvořit zdání samostatného bydlení a simulovat tak budoucí bydlení chráněné. Nevýhodou jsou jenom malé pokoje, které spolu chlapci obývají a z toho vznikající občasné konflikty.

2. Vybrat pro přípravný program adekvátní personál

Výběr asistentek do tréninkového bytu v CPASS Bobelovka značně ovlivnil průběh celé přípravy. Snaha byla vyčlenit pro tyto účely stálý personál v malém počtu, s kterými si klienti vytvoří úzký vztah a usnadní se tím jejich budoucí vzájemná spolupráce. Přípravný program obě asistentky zaměstnává natolik, že věnovat se kvalitně dalším klientům na jiných odděleních by nebylo možné. Obě asistentky byly do přípravy vybrány s přihlédnutím na to, že jsou chlapcům blízko věkem, jsou empatické, schopné reflektovat na okamžité situace a potřeby klientů, jsou komunikativní, umí vytvářet přátelskou atmosféru a dobré podmínky pro vzájemné soužití a mezi sebou výborně spolupracují. Tyto skutečnosti byly v realizaci přípravného programu klíčové a fungování přípravného programu výrazně napomáhaly.

3. Předem vymezení oblastí, na které se přípravný program zaměřuje

Pro efektivní fungování přípravy bylo podstatné i to, že měla předem vymezené oblasti, kterým se chce věnovat. Od začátku byl definovaný cíl a účel, který má program plnit. Zároveň je třeba, aby přípravný program předpokládal i to, že potřeby klientů jsou individuální a mění se podle aktuálních situací a byl těmto změnám

otevřený. Prostředky, které vedly k naplňování cíle, se tedy v průběhu různě měnily a přizpůsobovaly aktuálním situacím, ale po celou dobu bylo jasně dané, čeho chce program dosáhnout.

4. Přístupovat ke klientům individuálně

Z výzkumného šetření lze jednoznačně konstatovat, že klíčovou roli zde hraje individuální přístup ke každému z klientů. Asistentky v tréninkovém bytě musí umět rozlišit schopnosti a dovednosti chlapců a přizpůsobit jim kladené nároky i nastavené osobní cíle. Každý z chlapců pokročil v různých oblastech jiným tempem, jednomu dělala problémy jedna skutečnost, druhému zase jiná. Není možné aplikovat stejný přístup ke všem klientům programu a nereflektovat na konkrétní situace, které realizace programu přináší.

5. Zahrnout do přípravy soustavné nácviky různých situací

Velmi často používaný postup neustálého procvičování a nácviků reálných situací v každé oblasti přípravného programu se osvědčil jako nejlepší. Samotné teoretické vysvětlování různých skutečností nepřinášelo požadovaný výsledek – dokud si chlapci situaci neprožili na vlastní kůži, neměli ji zafixovanou do paměti a často si ji neuměli vůbec představit.

6. Využívat v přípravném programu individuálního plánování

Jako velmi přínosná se ukázala práce s individuálními plány. To, že si klienti s podporou asistentky sami stanovovali své osobní cíle, jim pomohlo v poznávání svých možností a překonávání různých omezení. Tyto plány zároveň sloužily jako vhodný prostředek pro motivaci. Veškeré pokroky, které chlapci během let učinili, v nich jsou zaznamenány a je možné se k nim kdykoliv vracet. Pomáhaly ve chvílích, kdy si klient nevěřil, cítil obavu, pochybnosti. Jejich prostřednictvím lze dokládat, že již v minulosti své obavy překonal a podařilo se nějaký osobní cíl úspěšně naplnit. Společnou práci na individuálních plánech mají chlapci rádi a sami se k nim chtějí často vracet.

Otázka č. 2: Jakou roli v přípravném programu hraje osoba klienta s mentálním postižením?

Odpověď na tuto otázku bylo možné až po několika měsících fungování programu. Prvotní vymezení oblastí, kterým se příprava věnuje, bylo obecně dané pro každého ze zúčastněných klientů. Až konkrétní realizace programu ukázala, jak osoba klienta celý program přípravy výrazně ovlivňuje. Bez přihlédnutí k osobnosti každého z chlapců by nebylo možné učinit s nimi popisované pokroky. Nelze stanovit plošně jeden postup a jedno tempo pro všechny stejné. Bylo nutné neustále reflektovat na jejich charakterové vlastnosti, míru postižení a vlastní osobnost.

V případě přípravy v CPASS Bobelovka byla míra postižení všech chlapců na podobné úrovni. Obecně lze ale říci, že stupeň postižení takovýto program do značné míry ovlivní, jelikož klienti s různým stupněm postižení budou moci pracovat různým tempem. Pokroků, kterých jeden klient udělá za jeden měsíc, nebude druhý klient schopný dosáhnout nikdy, nebo ne v takové míře.

S tímto se dá ovšem již předem počítat a přípravný program lze stupni postižení klientů přizpůsobit. Co však podle mého názoru předvídat nelze a hraje tím pádem větší roli, je samotná povaha každého z klientů. Například suverénní Vladan během naplňování svých osobních cílů necítil nikdy frustraci z toho, že se mu něco nedaří. Osobní neúspěch si téměř nepřipouštěl a bylo tak snadné motivovat ho k různým činnostem a posouvat tím jeho schopnosti na další úroveň. Naproti tomu introvertní Petr, který není příliš sebejistý, potřebuje mnohem více povzbuzovat, motivovat a oceňovat, aby získával potřebnou sebedůvěru a stával se více samostatný. Povaze a charakterovým vlastnostem klientů bylo nutné neustále přihlížet i během jejich samotného soužití, asistentky je musely brát v potaz při řešení různých neshod a zejména při předcházení konfliktům, které někdy přinášelo společné soužití v malých prostorách tréninkového bytu.

Otázka č. 3: Jaké jsou reakce klientů na přípravný program v CPASS Bobelovka?

Samotní klienti, kteří jsou součástí této přípravy na chráněné bydlení, hodnotí program převážně kladně. Přínos vidí v pravidelných nácvicích a tvrdí, že právě ty jim dodaly nejvíce sebedůvěry a jistoty. Shodují se, že bez podpory asistentek by určité

situace nezvládli a během rozhovorů často uvádí, že jejich dvě asistentky jsou jim sympatické a mají k nim důvěru. Jako negativní všichni hodnotí malé prostory tréninkového bytu a kromě Vladana všichni chlapci konstatují, že pro ně byly nepříjemné i vzájemné konflikty, jejichž strůjcem byl nejčastěji právě Vladan. Všichni odpovídají, že se cítí mnohem více připraveni na přechod do chráněného bydlení, než v době, kdy do přípravného programu přišli. Jediný Petr by rád získal více sebevědomí a jistoty v určitých oblastech, ale i on říká, že nyní je více soběstačný a umí si lépe poradit v různých situacích.

Klienti přípravného programu v CPASS Bobelovka jsou s jeho průběhem převážně spokojeni. Po několika letech v tréninkovém bytě se cítí lépe vybaveni do samostatnějšího života, získali sebedůvěru a nabyli jistoty v řešení různých situací. Každý z nich uvedl, že do tohoto programu by se ochotně přihlásil znovu. Návrhy na jakékoliv změny v programu žádný z chlapců neměl, pouze Petr uvedl, že by uvítal tréninkový byt bez přítomnosti Vladana.

12.2 Hlavní cíl práce

Na základě dlouhodobého pozorování a rozhovorů bylo zjištěno, že *klienty s mentální retardací lze připravit na přechod do chráněného bydlení*. Za jakých podmínek lze klienty připravit uvádí výše popsaná odpověď na první výzkumnou otázku.

Přípravný program pro klienty v CPASS Bobelovka ukázal, že dokáže efektivně reflektovat na potřeby klientů. U všech chlapců je zřetelný pokrok v každém z vymezených cílů přípravného programu. Všichni jsou nyní více samostatní v mnoha oblastech (při cestování, nakupování, vyřizování osobních věcí), každý z nich dokáže samostatně nakládat s menším obnosem peněz, s mírnou podporou se umí postarat o svou domácnost, naučili se rozpoznat různá rizika a adekvátně na ně reagovat a všichni dnes umí uvařit alespoň pár jednoduchých jídel. Všechny tyto pokroky lze považovat za doložení skutečnosti, že po absolvování přípravného programu jsou na přechod do chráněného bydlení mnohem lépe připraveni, než kdyby tímto programem neprošli.

Přípravný program v CPASS Bobelovka plní svůj účel, pomáhá klientům získat potřebnou sebedůvěru, jistotu a učí je činit samostatná rozhodnutí o jejich vlastním životě.

13 ZÁVĚR

Tato práce se zaměřuje se na přechod klientů do chráněného bydlení a možnou přípravu na tuto změnu. Z uvedeného textu vyplývá, že přípravný program má v procesu stěhování do samostatnějšího typu bydlení pro své klienty zásadní význam. Cílem této práce bylo zjistit, zda klienty s mentální retardací lze cíleně připravit na nový typ bydlení v chráněném bytě. Konkrétně přiblížit průběh přípravného programu v CPASS Bobelovka a popsat, na jakých principech funguje. Cíle této práce byly úspěšně splněny a za její přínos považuji i to, že jako jedna z mála publikací mapuje tuto problematiku a své čtenáře seznamuje s konkrétním průběhem přípravy na chráněné bydlení.

U vzniku přípravného programu pro klienty, kteří chtějí v budoucnu bydlet v chráněném bytě, jsem byla od samého počátku. Ocenila jsem, že se vedení Bobelovky po první zkušenosti s odchodem stávajících klientů do chráněného bydlení rozhodlo tento program realizovat a předejít tak některým negativním jevům, které přechod do chráněného bydlení tehdy přinesl.

Podle mých vlastních zkušeností má příprava pro budoucí uživatele chráněného bydlení velký význam. Provází klienty s mentální retardací zcela novým typem bydlení a pomáhá jim tak začít novou etapu jejich života. Předchází tak negativním dopadům této zásadní změny. Zařízení, která se rozhodnou podobné přípravné programy pro klienty realizovat, mohou vycházet ze zkušeností v CPASS Bobelovka. Každé zařízení, které poskytuje podobnou službu, jako je zde popisovaný přípravný program, se dle mého názoru řadí mezi ty organizace, které chtějí sociální služby poskytovat efektivně, nad rámec dosud nabízených sociálních služeb a na jejich klientech jim skutečně záleží. Dávají tím jasně najevo, že člověk s mentálním postižením není odkázaný žít většinu svého života v ústavním prostředí a snaží se jejich životům poskytnout kvalitu a větší možnosti.

Osobně jsem vděčná, že jsem dostala příležitost být jako jedna z asistentek součástí tohoto přípravného programu. Zkušenost s podobným typem služby jsem neměla a tudíž jsem nevěděla, co mohu očekávat. S klienty v tréninkovém bytě pracuji moc ráda a dělá mi obrovskou radost sledovat jejich pokroky. Cítím se hrdá, že k těmto pokrokům jim z části pomáhá i má práce a pro svou profesi vnímám tuto zkušenost jako velmi prospěšnou.

14 POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY

BLAŽEK, B., OLMROVÁ, J. *Světy postižených*. Praha: Avicenum, zdravotnické nakladatelství, 1988.

ČÁMSKÝ, P., SEMBDNER, J., KRUTILOVÁ, D. *Sociální služby v ČR v teorii a praxi*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0027-7.

GAVORA, P. *Výzkumné metody v pedagogice*. Brno: Paido, 1996. ISBN 80-85931-15-X.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

HOLUB, M.: *Informační noviny Bobelovky č. 4*. J. Hradec: Bobelovka – vlastním nákladem, 2007.

CHÁB, M. *Svět bez ústavů*. Praha: Quip – Společnost pro změnu, 2004. ISBN 80-239-4772-9.

KOPŘIVA, P., NOVÁČKOVÁ, J., NEVOLOVÁ, D., KOPŘIVOVÁ, T. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2008. ISBN 978-80-904030-0-0.

KVAPILÍK, J., ČERNÁ, M. *Zdravý způsob života mentálně postižených*. Praha: Avicenum, 1990. ISBN 80-201-0019-9.

MAHROVÁ, G., VENGLÁŘOVÁ, M. a kol. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2138-5.

MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P.: *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005.

MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální služby*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9.

MATOUŠEK, O.: *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.

MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-76-1.

Mentální retardace [on-line]. [cit. 2009-12-18]. Dostupné z: <http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=24204>.

MICHALÍK, J. a kol. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-859-3.

NOVOSAD, L. *Základy speciálního poradenství*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-197-5.

PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-7315-120-0.

PÖRTNER, M. *Na osobu zaměřený přístup v práci s lidmi s mentálním postižením a s klienty vyžadujícími trvalou péči*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-582-0.

RADA, M. *Chráněné bydlení pro lidi s mentálním postižením: Praktický průvodce*. Blansko: GRAN Blansko, 2006.

SKALKOVÁ, J. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha: SPN, 1983.

SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1733-3.

ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-506-7.

VALENTA, M., MÜLLER, O.: *Psychopedie: Teoretické základy a metodika*. Praha: Parta, 2009. ISBN 978-80 7320-173-1.

VÁGNEROVÁ, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha : Portál, 2004.

Vyhláška č. 505/2006 Sb., prováděcí vyhláška k zákonu o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

www.bobelovka.cz

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.